

Naslov originala Marguerite Yourcenar NOUVELLES
ORIENTALES

ZIDANJE SKADRA

Dugi žučkastosiv red turista otezao se velikom ulicom dubrovačkom; kape ukrašene širi tima, bogato izvezeni prsluci lepršali su na vetru iznad pragova prodavnica privlačeći poglede putnika koji tragaju za jeftinim poklonima ili onih koji traže kostim za maskenbal na brodu. Bilo je vruće, kako samo u paklu može biti. Ogoljene planine Hercegovine držale su Raguzu pod vatrom zažarenih ogledala. Filip Majld uđe u nemačku pivnicu gde su debele muve zunzarale u zagušljivom polumraku. Terasa restorana se neočekivano otvarala prema Jadranu, koji je tu iznenada iskrsavao usred grada, na mestu gde bi mu se čovek najmanje mogao nadati, jer taj napadni plavi blesak nije služio ničem drugom osim tome da doda boju više šarenilu tržnice. Ustajali zadah dizao se sa gomile ribljih otpadaka koje su raznosili galebovi, gotovo nepodnošljivo beli. Ni daška vetra sa pučine. Filipov saputnik iz kabine, inženjer Žil Butren, sedeći za stočićem od cinka ispijao je piće u senci suncobrana boje plamena koji je izdaleka ličio na krupnu narandžu koja pluta po moru.

– Ispričajte mi još jednu pncu, stari prijatelju – reče Filip, zavaljujući se svom težinom u stolicu. – Kada sam pored mora potreban mi je viski i priča . . . Priča najlepša i što je moguće neistini ti ja, od koje ću zaboraviti rodoljubive i protivrečne laži iz ovih nekolikih novina što sam ih baš kupio na obali. Italijani vređaju Slove ne, Slove ni Grke, Nemci Ruse, Francuzi Nemačku i,

gotovo isto toliko, Englesku. Svi imaju pravo, mislim. Pričajmo o nečem drugom . . . Šta ste juče radili u Skadru, kuda ste otišli s tolikom radoznalošću da svojim očima vidite nekakve turbine?

– Ništa – reče inženjer. – Osim što sam bacio pogled na neke sumnjive radove oko brane, sve ostalo vreme proveo sam tražeći jednu kulu. Tolike stare Srпкиnje pričale su mi o Skadarskoj kuli, da sam prosto morao da vidim njen iskrzani kamen i da se osvedočim postoji li tu, kao što se priča, mlečni beličasti trag . . . Ali vreme, ratovi i seljaci iz okoline u želji da podupru zidove svojih imanja rasturili su je kamen po kamen, i sećanje na nju čuva se samo u pričama . . . Kad to pomenuh, Filipe, jeste li vi toliko srećni da imate, štono se kaže, dobru majku?

– Kakvo pitanje – uzvрати nehajno "mladi Englez. – Majka mi je lepa, vitka, doterana čvrsta kao čelik. Šta još da vam kažem? Kada iziđem s njom, misle da sam joj mlađi brat.

– Tako je to. Vi ste kao i mi svi. Kad pomislim kako glupači tvrde da našem vremenu nedostaje poezija, kao da ono nema svoje nadrealiste, svoje proroke, svoje filmske zvez-de i diktatore. Verujte mi, Filipe, ono što nam nedostaje, to je prirodnost. Svila je veštačka, hrana ogavno sintetička liči na one falsifiko-vane namirnice kojima se kljukaju mumije, a žene sterilizovane protiv nesreće i starenja prestale su da žive. Jedino još u pričama nekih naroda nalazimo ona stvorenja puna mleka i suza čije bismo dete s ponosom bili . . . Gde sam to čuo o pesniku koji nije mogao voleti nijednu ženu jer je u nekom drugom životu sreo Antigonu? Taj mi se sviđa . . . Tuče majki i ljubavnica, od Andromahe do Grizelde, načinile su me izbirljivim u odnosu na ove nesalomljive lutkice koje smatraju stvarnim.

„Izolda kao ljubavnica, a kao sestra Lepa Oda . . ." Da, ali ona koju bih želeo za majku, to je obično devojče iz jedne narodne priče, nevesta jednog mladog gospodara iz ovog kraja . . .

„Bila su tri brata, i behu se poduhvatili da načine kulu sa koje će motriti na turske zulumčare. Sami se behu dali na posao, uglavnom zato što je bilo teško naći radnike, ili zato što im je trebalo mnogo platiti ili što, kao dobri ratari, verovahu samo svojim rukama; žene njihove, naizmenice, donošahu im jelo. Ali svaki put kada bi s poslom uznapredovali dotle da krov ukrase vencem od trava, ponoćni vetrovi ili vile zagorkinje obarahu im kulu kao što je bog rušio Vavilon.

Mnogo je razloga zbog kojih jedna kula ne može da se obdrži; može se to pripisati neukosti neimara, zloj volji podloge, ili nedovoljnoj količini veziva koje drži kamen. Ali srpski seljak vidi samo jedan razlog za takvu nesreću: on zna da se kuća ruši ako se u temelje ne uzida muško ili žensko, čije će kosti do Sudnjeg dana držati na sebi to preteško kameno meso. Tako vam u Arti, u Grčkoj, pokazuju most u koji je uzidana neka devojka: kroz jednu pukotinu viri pramen njene kose i visi nad vodom kao kakva zlatasta biljka.

Tri se brata počеше zgledati sumnjičavo, pazeći da im ni senka ne padne na nedovršeni zid, jer, kada nema drugog, onda se u građevinu može zazidati i taj crni produžetak čovekov koji je, može biti, njegova duša, a onaj čija je senka tako zarobljena umire kao nesrećnik koga su pogodili ljubavni jadi.

Uveče je svaki od njih trojice sedao što je moguće dalje od vatre, strahujući da se neko tiho ne prikrade s leđa, ne nabaci vreću na njegovu senku i ne odnese je upola zadavljenu, kao kakvog vranog gavrana. Volja za poslom bivala im je sve slabija, i strepnja,

a ne umor, rosila je znojem njihova preplanula čela. Jednoga dana, najzad, najstariji brat pozva k sebi mlađe i reče im:

„Braćo moja, braćo po krvi, po mleku i krštenju, ako ovu kulu ne dignemo, Turci će nam se opet, krijući se kroz trsku, privući do jezerskih obala. Nasilje će nad našim ženski-njem učiniti; očekivanu žetvu će nam u poljima popaliti; ljude će nam po voćnjacima na strašila razapeti i tako će se oni u hranu za gavranove pretvoriti. Braćo moja, mi jedan bez drugoga ne možemo, niti je potreba da se kida jedan od tri lista deteline. Ali svaki od nas ima nevestu mladu i bujnu, čija su leđa i ramena na težak teret naviknuta. Ne donosimo sami nikakve odluke, braćo moja: ostavimo Slučaju da izabere, jer, on je ruka Gospodnja. Sutra u zoru ćemo uzeti onu koja dođe da nam donese hranu, i nju ćemo u temelje zazidati. Jednu noć vam samo tražim ćutnju, o, mlađana braćo moja, i ne grlimo s mnogo suza i uzdaha onu koja od tri puta može izabrati dva kojima će na sunčevu zalasku još uvek živa koračati.’

Lako mu je bilo da govori tako, jer je u potaji svoju mladu ženu mrzeo i hteo je da je s vrata skinе da bi na njeno mesto doveo jednu mladu Grkinju ruse kose. Ni drugi brat se na to ne pobuni, jer već mišljaše da svojoj ženi na povratku sve kaže, a jedino se najmlađi usprotivi, jer je zadatu reč uvek držao. Ali ganut velikodušnošću starije braće, koji se radi zajedničke stvari odricahu najdražeg što imaju na svetu, najzad i on popusti i dade reč da će te noći ćutati.

Vratiše se u naselje u onaj sumračni čas kada duh nestale svetlosti još uvek bludi nad poljima. Drugi brat uđe pod čador veoma zlovoljan i osorno zapovedi ženi da mu sazuje čizme. Kad ona kleče pred njega, on je nogama udari posred lica i povika:

„Evo osam dana kako istu košulju nosim, i nedelja će doći a na sebe neću imati belo rublje da stavim. Dangubo prokleta, sutra da si zorom s kotaricom za rublje krenula na vodu i da tamo ostaneš do noći sa četkom i prakljačom. Makneš li i stopu odande, živa nećeš ostati.“

I mlada žena drščući obeća da će ceo sutrašnji dan posvetiti pranju rublja.

Najstariji se vrati kući čvrsto rešen da ništa ne govori svojoj nadžak-ženi čija su mu milovanja bila nepodnošljiva i čiju okrupnjalu lepotu više nije cenio. No on je imao jednu slabost: u snu je često govorio. A te noći baš telom nadošla matrona ne mogade da zaspi, jer je u sebi prebivala u čemu se to nije dopala svome gospodaru. Kad najednom, začu ga kako brunda, navlačeći pokrivku na sebe:

„Srce moje, srce moje u grudima mojim, brzo ćemo mi obudoviti. . . Kako ćemo mirni biti kada nas kameni zidovi kule rastave od garavuše. . .“

Ali najmlađi se vrati pod svoj čador, bleđ i pomiren sa sudbinom kao čovek koji je na svome putu sreo samu Smrt, s kosom o rame-nu, koja odlazi da ubere svoju žetvu. On izljubi dete u kolevci, nežno uze ljubav u naručje, i ona ga cele noći slušaše kako joj plače na grudima. No tiha i uzdržana mlada žena ga i ne zapita otkuda tolika tuga, jer ga ne htede siliti na ispovest, niti joj beše potrebno da zna kakvi ga jadi more da bi ga tešila.

Sutradan tri brata zametnuše mace i pijuke i krenuše put kule. Žena srednjega brata pripremi kotaricu s rubljem i ode te kleče pred ženu najstarijeg:

„Sestro, reče ona, sestro mila, danas je moj red da ljudima nosim hranu, ali čovek mi je moj životom zapretio da mu belo rublje izope-rem, a kotarica mi ga je puna i prepuna.“

„Sestro moja, sestro mila, reče žena najstarijeg, ja bih od srca rado odnela ručak ljudima, no mi se noćas neki đavo u zub uvukao . . . Uj, uj, uj, nisam ti za drugo do da sedim i kukam od bola. . Na to ona neizobraženo pljesnu rukama da pozove ženu najmlađega:

„Jetrvica naša najmlađa, reče ona, ženo mila od devera mlada, pođi umesto nas da ljudima odneseš hranu, jer put je dug a naše su noge umorne, i mi nismo više mlade i lagašne kao ti. Pođi, drago naše, a mi ćemo ti kotaricu napuniti svakojakim đakoni jama, da te ljudi naši s osmehom dočekaju, tebe Glasonošu što ćeš im glad u toli ti.“

I tako napuniše kotaricu ribom jezerskom medom zalivenom i groždem korintskim, pilavom u vinovo lišće umotanim, sirom od ovce nemrčene i kolačima od badema. Mlada žena nežno predade dete u ruke svojim jetrvama i ode niz put, sama, s kotaricom na glavi i sudbom oko vrata, kao osvećenom medaljom, za ljude nevidljivom, na kojoj je samo bog ispisao kakva joj je smrt namenjena i na kojem mestu njegovog neba.

Kada tri čoveka spaziše iz daleka malu još nerazaznajnu priliku, potrčaše prema njoj, dvojica prvih nesigurni u uspeh svojih mudrolija, a najmlađi moleći se bogu. Najstariji proguta bogohulnu reč videći da to nije njegova garavuš, a drugi naglas zahvali bogu što je poštedeo njegovu pralju. Ali najmlađi kleče, obujmljujući rukama bokove mlade žene i, jecajući, zamoli je za oproštaj. Zatim se na kolenima dovuče do braće, zaklinjući ih da se smiluju. Na kraju, osovi se na noge i čelik njegova noža blesnu na suncu. Udarac maca po zatiljku odbaci ga, uzdahtalog, na kraj

druma. Mlada žena, prestrašena, beše ispustila kotaricu i rasuta hrana se otkotrlja do čobanskih pasa. Kada shvati, ruke podiže ka nebu:

„Braćo o koju se nikada ogrešila nisam, braćo po venčanu prstenu i blagoslovu sveštenu, ne dajte me da umrem, no bolje dojavite ocu mome koji u planini nad plemenom starešinuje, pa će vam on hiljadu služinčadi poslati da ih na žrtvu prinesete. Ne ubijajte me: meni je život tako mio. Ne delite me kamenom debelim od dragana moga.“

Ali namah umuče, jer spazi da njen mladi gospodar, ukraj puta, ni trepavicama ne miče, i da mu je vrana kosa krvlju i mozgom umrljana. I tada bez jauka i suza pusti da je deveri odvedu do udubljenja u zidu kule: pošto je i sama znala da mora umreti, mogla je bar da se uzdrži da ne plače. Ali onog trena kada staviše prvi kamen pred njene noge u crvenim nanulama, seti se svoga čeda koje je poput mladog lúčkastog kučenceta imalo običaj da gricka njenu obuću. Vrele suze potekoše joj niz obraze i stopiše se sa cementom koji je mistrija po kamenu razmazivala.

„Vaj! noge moje, reče ona, vi me više na vrh brda nećete nositi, da svome dragom telo svoje što pre pogledu ponudim. Niti ćete svežinu potoka više saznavati: anđeli će vas, jedino, oprati na dan Vaskrsenja.“

Građevina od kamena i opeka naraste do kolena koja je pozlaćena haljina pokrivala. Uspravna u dnu onog okna, beše nalik na Mariju koja stoji iza svojeg oltara.

„Zbogom, skutu moji, reče mlada žena. Vi moje čedo više nećete njihat; sedeći pod lepim drvetom u voćnjaku koje hranu i senku daje, više vas neću ukusnim plodovima puniti.“

Zid naraste još više, i mlada žena nastavi:

„Zbogom, ruke moje malene, niz telo što se pružaste, vi više obede nećete spravljati, ni vunu presti, niti ćete se o grlu dragom sastavljati. Zbogom bedra moja, i snago ženska, koji više ni poroda ni ljubavi spoznati nećete. Zbogom, dečice, koju na svet ne mogah doneti, braćani koje ne stigoh sinu jedincu podariti, vi ćete mi društvo u ovoj tamnici činiti što mi mesto groba služi, i u kojoj ću uspravna, i bez sna, do Sudnjega dana ostati.“

Kameni zid naraste već i do grudi. I tada telom mlade žene prostruji jeza, a njene molećive oči uputiše pogled koji je govorio isto što bi i ispružene ruke.

„Deveri moji, reče ona, ne zarad mene, no zarad mrtvog vam brata, na čedo moje pomislite i ne dajte da presvisne od gladi. Ne zaziđujte mi grudi, braćo moja, no mi pod vezenom košuljom dve dojke slobodne ostavite, i svakog mi dana dete donosite, u zoru, u podne i u večer. Sve dok imam kapi života u sebi, one će kliziti do vrhova dojki da hrane dete koje sam na svet donela, a onoga dana kada mleka više ne budem imala, ono će dušu moju ispiti. To mi dajte, braćo zlodušna, i tako li postupite, ni moj voljeni gospodar ni ja nećemo vam prekora uputiti na onaj dan kada se pred bogom sretnemo.“

Braća, uplašena, pristadoše da ispune tu poslednju želju, i ostaviše za dva kamena otvor u visini grudi. Na to mlada žena prošapta:

„Braćo moja, pred usta mi kamen zazidajte, jer se živi boje da ih mrtvi ljube, ali mi očima otvor ostavite da gledam hoće li moje mleko detetu dobro činiti.“

Učiniše onako kako je rekla, i napraviše poprečni prošek u visini očiju. U večer, kada ga je mati obično dojila, ponesoše dete prašnjavim drumom, omeđenim niskim i od koza obršćenim

žbunjem, a mučenica pozdravi nailazak dojenčeta usklicima radosti i blagosiljanja namenjenih deverima. Iz toplih i nabreklih grudi poteče mleko i, kada se dete od iste krvi i mesa uspava na njenim grudima, ona zapeva glasom koji je prigušivala samo debljina kamenog zida. I čim joj čedo odvojiše od grudi, ona naloži da se odnese na spavanje, ali svu noć se topla pesma izvijala pod zvezdama, i ta uspavanka pevana na daljinu bila je dovoljna da dete ne plače. Sutradan više nije pevala, no samo slabim glasom pripita kako je dete provelo noć. Dan za tim ućuta, ali je još disala, jer joj se grudi, dahom ispunjene, neprimetno dizahu i spuštahu u kamenoj tamnici. Posle nekoliko dana dah joj zamre, kao i glas, ali nepomične joj grudi ne behu izgubile ništa od blagog obilja izvorskog, i dete usnulo u udubinama njenih dojki još slušaše njeno srce. Zatim i srce, uvek u skladu sa životom, proredi svoje otkucaje. Čežnjive joj se oči ugasiše kao odsjaji zvezda u presahlom bunaru, a kroz prorez se nazirahu još samo dve staklaste ženice. Onda se i te ženice razvodniše i načiniše mesto dvema dupljama u čijem se dnu nazirala Smrt, ali su mlade grudi ostajale netaknute i, pune dve godine, u jutro, u podne i u večer, čudesno tečenje se nastavljalo, dok se dete samo ne odbi od sise.

Tek tada se zbrčkaše isušene grudi i na kamenoj ivici uskoro ostade samo gomilica praha. Nekoliko vekova raznežene majke posećivahu to mesto da bi prevlačile prstom niz počađaveli kamen po linijama koje je useklo čudesno mleko, a zatim nestade i sama kula, i težina svodova prestade da naleže na lagašne ženine kosti. Najzad se i lomne kosti rasuše, i sada na tom mestu stoji samo ovaj stari Francuz koji se topi na paklenoj vrućini, i koji svakoj pridošlici gudi tu priču, dostojnu da svakog pesnika nadahne istim suzama koliko i ona o Andromahi."

U tom trenutku neka Ciganka prekrivena prljavštinom ružnom i zlatastom priđe stolu za kojim su sedela dva čoveka. U naručju je držala dete, čije su se bolesne oči nazirale ispod dronjavih zavoja. Ona se predvoji u struku, s onom bezočnom poniznošću koju ima samo otpadak bedni i kraljevski, a žutom suknjom kao da pomete po zemlji. Inženjer joj grubim pokretom pokaza da se udalji, ne obraćajući pažnju na njeno unjukanje koje se od nolitvenog tona pelo ka proklinjućem. Englez je prizva da bi joj udelio dinar.

– Šta vam je, stari sanjaru? – reče on nestrpljivo. – Njene grudi i ogrlica vrede isto koliko i one u vaše junakinje. A dete koje je prati, slepo je.

– Poznajem tu ženu – odgovori Žil Butren. – Jedan lekar iz Dubrovnika ispričao mi je njenu priču. Već mesecima stavlja detetu na oči neke kužne obloge kojima mu draži vid i izaziva samilost prolaznika. Dete još vidi, ali uskoro će biti ono što ona i želi da bude: slepac. Toj će ženi onda biti osigurana zarada, i to za ceo život, jer voditi brigu o bogalju unosno je zanimanje. Ima majki i majki.

OSMEH KRALJEVIĆA MARKA

Lađa se meko ljuljala na mirnoj vodi, kao kakva usamljena meduza. Neki se avion, nepodnošljivo zujeći kao razdraženi insekt, vrteo u uzanom prošeku neba stisnutog između planina. Tek smo bili na početku lepog letnjeg popodneva, a sunce već beše zamaklo za štire rtove crnogorskih brda tek istačkanih žgoljavim drvećem. More, ujutru onako plavo na pučini, sada je imalo tamnije tonove u dubini tog usukanog krivudavog zaliva čudno smeštenog na prilazu Balkanu. Već su skromni i zbijeni oblici kuća, kao i zdrava nesputanost pejzaža delovali slovenski, ali zatamljena žestina boja, obnažena gordost neba prizivali su još uvek sećanje na Orijent i na islam. Većina putnika beše sišla na kopno. Objašnjavali su se s carinicima obučenim u belo i prekrasnim vojnicima naoružanim trouglastim bodežima, vojnicima lepim kao što su lepi anđeli zaštitnici vojenika. Grčki arheolog, egipatski paša i francuski inženjer behu ostali na gornjoj palubi. Inženjer je naručio pivo, paša je pio viski, a arheolog se osvežavao limunadom.

– Ova me zemlja uzbuđuje – reče inženjer. – Ova kotorska obala i ona dubrovačka, sigurno su jedini sredozemni izlazi te velike slovenske zemlje što se prostire od Balkana do Urala, koja ne mari za nestalne podele evropske karte i odlučno okreće leđa moru, koje se u nju zavlači samo zamršenim tesnacima Kaspijskog i Crnog mora, finskih ili dalmatinskih obala. I, na tom prostranom ljudskom kontinentu, bezbrojna raznolikost rasa ne remeti ništa

više tajnovito jedinstvo celine nego što raznolikost talasa remeti veličanstvenu monotoniju mora. Ali ono što me u ovom trenutku zanima, to nije ni geografija ni istorija, to je Kotor. Kotorski zaliv, kako oni kažu . . . Kotor, takav kakvog ga vidimo s palube ove talijanske lađe, Kotor divljašni, dobro skriven, sa svojim krivudavim putem što se penje prema Cetinju, i Kotor tek nešto oporij i u pričama i slovenskim narodnim pesmama. Kotor nevernik koji je nekada živeo pod jarmom albanskih muslimana kojima, vi to dobro razumete, pašo, epska poezija Srba ne odaje uvek priznanje. A vi, Lukijadise, poznajete prošlost kao što zemljoradnik poznaje najzabačeniji kutak svoje zemlje, pa mi nećete valjda reći da niste čuli za Marka Kraljevića?

– Ja sam arheolog – odgovori Grk odlažući čašu s limunadom.

– Moje se znanje zaustavlja kod usečenog kamena, a vaši srpski junaci više su sekli po živom mesu. Ipak, taj Marko je zanimao i mene, i našao sam mu trag u jednoj zemlji mnogo daljoj od kolenke njegove legende, na tlu koje je čisto grčko, iako je srpska pobožnost na njemu podigla lepe manastire . . .

– Na Svetoj Gori – prekide inženjer. – Džinovske kosti Marka Kraljevića počivaju negde u toj svetoj planini gde se ništa ne menja od srednjeg veka, osim možda svojstva duše, i gde šest hiljada kaluđera lelujavih brada i duge kose i danas čitaju molitve za spas svojih pobožnih zaštitnika, kneževa od Trapezunta, čija je loza sigurno već vekovima ugašena. Kako je prijatno misliti da zaborav nije tako brz, nije tako potpun kao što se pretpostavlja, i da još uvek postoji mesto na svetu gde jedna dinastija iz vremena krstaša živi i dalje u molitvama starih svestenika! Ako se ne varam, Marko je nastradao u nekoj bici protiv Osmanlija, u Bosni ili na hrvatskoj zemlji, ali poslednja mu je želja bila da bude sahranjen na tome

Sinaju pravoslavnog sveta, i neki je brodić uspeo da prenese njegovo telo, uprkos grebenima istočnog mora i zasedama turskih galija. Lepa priča koja me podseća, ne znam zašto, na poslednje Arturovo putovanje . . .

Ima junaka na Zapadu, ali izgledaju stegnuti okovima od principa kao što je vitezove srednjeg veka stezao njihov gvozdeni oklop: s ovim goropadnim Srbinom imamo junaka potpuno razodevenog. Turci na koje je Marko jurišao morali su se osećati kao da se planinski hrast sručuje na njih. Rekao sam vam da je u to vreme Crna Gora pripadala Islamu: srpske čete bile su još malobrojne da bi obrezanima otvoreno osporile posedovanje Černagore, te Crne Planine po kojoj zemlja nosi ime. Marko Kraljević je održavao tajne veze u zemlji nevernika s lažno preobraćenim hrišćanima, nezadovoljnim dostojanstvenicima, pašama kojima pretila nemilost i smrt; sve mu je češća potreba bila da se vidi oči u oči sa svojim urotnicima. Ali zbog krupnog mu stasa ne beše moguće da se uvuče među neprijatelje u prosjaka preobučen, ili u kakvog slepog svirača, ili u ženu, iako bi mu ovo poslednje po lepoti bilo moguće: ali već po senci njegovoj predugoj brzo bi ga poznali. Niti je mogao pomišljati na to da neki čamac pritera uz pustu obalu: mnoge straže, po stenama razmeštene, svojim brojem i neumorom stajale su prema Marku, samom i dalekom. Ali tamo gde se barka vidi, dobar plivač ume se sakriti, i samo su ribe poznavale njegove puteve kroz vodu. Marko je talase opčinjavao; plivao je kao i Ulis, njegov antički sused sa Itake. A i žene je umeo da općini: samo njemu znane morske staze često su ga dovodile u Kotor, podno jedne kuće od natrulog drveta koja je dahtala pod naletima talasa; udovica Skender-paše tu je provodila noći sanjajući o Marku i jutro čekajući na njega.

Uljem je mazala njegovo telo slede no od valovitih poljubaca mora; grejala ga u svojoj postelji skrivajući ga od sluškinja; olakšavala mu ponoćne susrete sa doušnicima i jatacima. U praskozorje je silazila u donje još prazne odaje da mu pripremi omiljena jela. A on se predao njenim teškim grudima, jakim bedrima, njenim obrvama što su se na samoj sredini čela sastajale, pohlepnoj i sumnjičavoj ljubavi zrele žene; gutao je bes gledajući je kako otpljune kada on klekne da se prekrsti. Jedne noći, uoči dana kada se Marko spremao da se plivajući domogne Raguze, udovica siđe da mu kao i obično pripremi obed. Suze joj ne dadoše da ga prigotovi s uobičajenom pažnjom; na nesreću, odnese mu jako prepečeno jare. A Marko tek što se vina nalio; strpljenje mu beše negde na dnu krčaga ostalo. Rukama umašćenim od smoka zgrabi je za kosu i grmnu:

„Kučko đavolja, meni li si dala meso od kože stogodišnje?"

„Jare je bilo lepo, odgovori udovica. I najmlađe u stadu."

„Bilo je žilavo kao i tvoje vestičje meso, i imalo je istu prokletu miru, reče mladi pjani hrišćanin. Da bog dadne da se i ti kao ono u paklu kuvaš!"

I udarcem noge izbacila činiju s jelom kroz širom otvoren prozor koji je gledao na more.

Udovica ćutke oprala pod umrljan mašču, i svoje lice natečeno od suza. Niti se pokazala manje umilnom, ni manje vatrenom no uoči toga; i, u osvit dana, kada je vetar severac počeo da diže bunu među talasima u zalivu, ona blago posavetova Marka da odgodi polazak. On pristade: u vrelin časovima dana prilježe opet da otpočine. Kad se probudi, dok se lenjo protezao ispred pendžera, skriven teškim zastorima od pogleda prolaznika, spazi kako svetlucaju jatagani: buljuk turskih vojnika pravio je obruč oko

kuće, zatvarajući sve izlaze. Marko jurnu na trem koji se dizao visoko nad morem: pomamni talasi lomili su se o stene sa jekom groma nebeskog. Marko strže košulju i sunu glavom napred u tu buru u koju se ne bi usudila nikakva barka. Planine se obrušiše na njega; on se probijaše ispod planina. Vojnici prekopaše kuću vođeni udovicom, ali ne nađoše ni najmanji trag mladog nestalog orijaša; najzad, strgnuta košulja i polomljena ograda na tremu pokazашe im pravi put; pokuljaše ka obali urlajući od jeda i straha. Uzmicali su i protiv svoje volje svaki put kada bi se sve bešnji talas razbio pod njihovim nogama; a naleti vetra činili su im se kao smeh Markov, i bezočna pena kao ispljuvak mu po njihovom licu. Dva sata je Marko izmahivao rukama, ne odmakavši ni za prsa; dušmani su ga njegovi u glavu gađali, ali vetar je skretao njihove sulice; nestajao je i ponovo se pojavljivao pod istim zelenim plastom. Najzad udovica sveža čvrsto svoju maramu za duge mekane tkanice jednog Albanca; jedan spretni ribar uspe da uhvati Marka u tu omču od svile, i napola zadavljeni plivač morade da popusti, pa ga izvukoše na žalo. Dok je lovio po planinama u svome kraju, Marko je često viđao životinje kako se pretvaraju da su mrtve da ih ne bi dotukli; nagon ga ponese da se i on posluži tim lukavstvom: mladi delija čivitna lica koga Turci izvukoše na obalu bio je hladan i ukočen kao da je već tri dana mrtav; osoljena penom, kosa mu se lepila za upale slepoočnice; ukočene oči ne uzvračahu više beskraj neba i sutona; usne osoljene morem skamenile su se na zgrčenom licu; opuštene su ruke visile; a snažna njegova prsa sakriše otkucaje srca. Seoski se dostojanstvenici nag-nuše nad Marka, golicajući mu lice dugim bradama, zatim, izdigavši glave, svi u jedan glas povikaše:

„Alah! Mrtav je kao strunuta krtica, kao crknuta psina. Bacimo ga nazad u more koje ispira nečist, da nam se zemlja ne zagadi od njegovog tela.“

Ali zloдушna udovica stade da plače, potom da se smeje:

„Više od jedne bure potrebno je da bi se Marko utopio, reče ona, i više od jednog čvora da bi se zadavio. Takav kakvog ga gledate, nije mrtav. Ako ga vratite u more, općiniće talase kao što je općinio i mene, sirotu, i oni će ga odneti u njegovu zemlju. No vi donesite mlat i klince; razapnite psa ko što mu je i bog njegov bio razapet koji mu ovde neće doći u pomoć, pa ćete videti neće li mu se kolena od bola skupiti, i neće li mu iz prokletih usta jauk poteći.“

Mučitelji uzeše sa tezge jednog kalafata mlat i klince, i probodoše ruke mladog Srbina, i probodoše mu i stopala s kraja na kraj. Ali telo mučenika se ne mače: nikakav drhtaj ne zaigra na tom licu koje se činilo neosetljivim, pa ni sama krv ne pođe ćurkom iz rasečenog mesa no samo u kapima, retkim i sporim, jer Marko je i svojim žilama vladao kao što je vladao i svojim srcem. Na to najstariji dostojanstvenik odbaci daleko svoj bat i kukavno uzviknu:

„Neka nam Alah oprostí što smo hteli mrtvog razapeti! Vežite težak kamen o vrat lešini, neka ponor proguta našu grešku, i da nam ga more ne vrati.“

„Više je od hiljadu klinaca i više od hiljadu udaraca potrebno da bi se razapeo Marko Kraljević, reče zloдушna udovica. Uzmite užareno ugljevlje i stavite mu na prsa, pa ćete videti neće li se od bola zgrčiti, kono veliki crv golać.“

Mučitelji uzeše žeravicu iz peći nekog smolara, i ocrtaše veliki krug na psima plivača sleđenog od mora. Ugljevlje se razgori,

zatim zgasnu i postade crno kao crvene ruže kada uvenu. Vatra ureza na Markovim grudima veliki ugljenisani prsten, sličan krugu koji vilenjaci ostavljaju igrajući na travi, ali delija ne zastenja, ni trepavicom jednom ne mače.

„Alah, rekoše dželati, grešili smo jer samo bog ima pravo da muči mrtve. Njegovi sinovci i braća od ujaka doći će da nas pitaju za razlog tog ogrešenja: gurnimo ga stoga u vreću dopola napunjenu teškim kamenjem, da ni samo more ne zna ko je pokojnik kojeg mu dajemo za hranu.”

„Nesrećnici, reče udovica, rukama će on pocepati svaku vreću i izbacati sve kamenje. No vi dovedite devojke iz sela i recite im da zaigraju kolo na pesku, pa ćemo videti neće li ga ljubav i dalje mučiti.”

Pozvaše devojke; one na brzinu navukoše praznične haljine; donesoše bubnje i svirale; za ruke se ukrug uhvatiše, oko mrtvog kolo da igraju, najlepša jedna među njima, sa jaglukom crvenim u ruci, oko Marka kolo je povelala. Tamnokosa i belogrla, sve je druge rastom nadvisila; kao srna štono poskakuje, kao soko štono natkružuje.

Marko, nepomičan, pusti da mu ovlaš bose noge dodiruje, ali mu srce sve brže i silni je udaraše, toliko jako da se poboja da će ga oni čuti; i, uprkos volji, gotovo bolni smešak sreće ocrta mu se na usnama, koje se pomakoše kao za poljubac. Zahvaljujući laganom osvajanju sumraka, mučitelji i udovica još ne behu primetili taj znak života, ali pogled bistrih Ajšinih očiju neprestano beše upravljen na mladićevo lice, jer joj se lepotom beše dopao. Nenadno, ona ispusti crveni jagluk da njime prekrije taj osmeh i reče ponosito:

„Ne priliči se meni igrati pred nepokrivenim mrtvim hrišćaninom, stoga sam mu usta prepokrila, strah me od njih i kad okom mašim.“

No ona nastavi da igra da bi se pažnja mučitelja razbila i da bi se dočekaao čas molitve, kada će svi morati da se povuku sa obale. Najzad glas s vrha minareta obznani da je vreme za klanjanje bogu. Muški krenuše prema maloj, prosto građenoj i goljoj džamiji; umorne devojke, vukući nanule, jedna za drugom uputiše se prema selu; ode i Ajša, često se osvrćući; ostade, sama, podozriva udovica da motri na vajnog mrtvacu. Odjednom se Marko osovi; desnom rukom izvuče klinac iz leve šake, pograbi udovicu za rusu kosu i zabi joj ga u grlo; zatim, izvadiivši levom rukom čavao iz desne, prikova joj njime glavu. Onda istrže dva kamena šiljka koji su mu probadali stopala i njima joj iskopa oči. Kada se mučitelji vratiše, umesto obnaženog tela delije na obali zatekoše zgrčeno telo neke ostarele žene. Bura se beše smirila. Barke uzalud lovljahu plivača nestalog u utrobi talasa. Treba li uopšte reći da se Marko vratio i oteo lepoticu koja mu je izmamila osmeh? Ali ja nisam dirnut ni njegovom slavom ni njegovom srećom, već onim divnim ublaženjem, onim osmehom na usnama mučenika za koga je želja najslađe mučenje. Gledajte: pada večer; skoro bi se mogla zamisliti na kotorskoj obali grupica mučitelja koji posluju pri svetlosti zažarenog ugljevlja, devojka koja igra i delija koji ne odoleva njenoj lepoti.

— Neobična priča — reče arheolog. — Ali verzija koju nam nudite bez sumnje je skorašnja. Mora da postoji i neka druga, još starija. Raspitaću se.

— Grešite — reče inženjer. — Dao sam vam je takvu kakvu su meni ispričali seljani jednog naselja u kome sam proveo prošlu

zimu radeći na bušenju tunela za orijent-ekspres. Ne bih hteo da govorim loše o vašim grčkim junacima, Lukijadise: oni su se u nastupu prkosa zatvarali u svoje čadore; jaukali su od bola za mrtvim prijateljima; vukli su za noge mrtva tela svojih neprijatelja oko osvojenih gradova, ali, verujte mi, *Ilijadi* nedostaje jedan Ahilov osmeh.

by voki

KAKO SE SPASAO VANG-FO

Stari živopisac Vang-Fo i njegov učenik Ling lutahu drumovima Hanovog carstva.

Napredovali su lagano, jer se Vang-Fo zaustavljao noću da bi posmatrao zvezde, obdan da bi gledao viline konjice. Prtljag im je bio nevelik, jer je Vang-Fo voleo samo slike stvari, a ne i same stvari, te mu ništa na svetu nije izgledalo dostojno nabavke, osim kičica, teglica sa lakovima i kineskim crnilom, koturova svile i pirinčanog papira. Bili su siromašni, jer je Vang-Fo svoje slike davao samo za obrok kaše, a srebrne pare je prezirao. Njegov učenik Ling, pritisnut težinom vreće pune crteža, s poštovanjem je povijao leđa kao da nosi nebeski svod, jer je ta vreća, u očima Lingovim, bila puna snežnih planina, proleć-nih reka i Mesečevog letnjeg lika.

Ling nije bio rođen da skita drumovima uz starca koji je grabio u zoru i lovio sumrak. Otac mu je bio menjač zlata; majka jedino dete trgovca žadom koji joj je ostavio sve što je imao, proklinjući je što nije sin. Ling je odrastao u kući iz koje je bogatstvo proteralo slučajnosti. Taj život brižljivo zaptivan beše ga učinio bojažljivim: bojao se bubica, grmljavine i lica preminulih. Kada je imao petnaest godina, otac mu izabra suprugu, i to veoma lepu, jer ga je pomisao na sreću koju daje sinu tešila što je on dostigao godine kada noć služi za spavanje. Supruga Lingova beše krhka kao stabljika, mlada kao rosa, slatka kao pljuvačka, slana kao suze. Posle venčanja roditelji Lingovi se toliko povukoše da na kraju i

umreše, a njihov sin ostade sam u kući obojenoj cinoberom, u društvu mlade žene koja se neprestano smešila, i jednog šljivovog stabla koje je svakog proleća donosilo ružičaste cve-tove. Ling je voleo tu ženu čista srca kao što se voli ogledalo koje ne tamni, kao talisman koji će uvek čuvati. Posećivao je čajdžinice da bi poštovao običaj i umereno pomagao akrobate i igračice.

Jedne noći, u pivnici, za njegovim stolom našao se Vang-Fo. Starac beše popio da bi na sebi iskusio pijanstvo, pa tako bio u stanju da bolje naslika pijanca; glava mu je padala na stranu, kao da se trudi da odmeri razdaljinu između ruke i šolje. Pirinčano piće razvezivalo je jezik tog ćutljivog umetnika, i Vang je te večeri govorio kao da je ćutnja zid, a reči boje kojima ga trebati ispuniti. Zahvaljujući njemu, Ling spoznade lepotu pijanačkih lica rasplnutih u pari toplih napitaka, tavnii sjaj mesa nejednako olizanog plamenim jezićima, i prekrasno rumenilo vinskih mrlja posejanih po stolnjaku kao uvele latice. Nalet vetra razbi okno; pljusak se sruči u sobu. Vang-Fo se naže da bi Linga naučio da se divi modrim brazdama munje, i Ling, očaran, prestade da se boji oluje.

Ling isplati i dug starog slikara; pošto je Vang-Fo bio bez para i doma, on mu ponizno ponudi prenoćište. Zajedno krenuše; Ling je nosio svetiljku; njen sjaj palio je u baricama neočekivane vatre. Te večeri Ling sa iznenađenjem saznade da zidovi njegove kuće nisu crveni, kako je mislio, već da imaju boju narandže koja tek što nije počela da trune. U dvorištu Vang-Fo zapazi fini oblik jednog žbuna, na koji niko dotle nije obraćao pažnju, i uporedi ga sa mladom ženom koja je raspustila kosu da je osuši. U hodniku je očaran posmatrao nesigurno kretanje mrava duž pukotine u zidu, i odjednom se istopi Lingovo gnušanje prema tim životinji čama. I

tada, shvativši da mu je Vang-Fo poklonio novu dušu i moć saznavanja, Ling sa poštovanjem smesti starca da spava u sobi u kojoj su njegov otac i mati umrli.

Godinama je Vang-Fo sanjao da načini sliku negdašnje princeze koja pod nekom vrbom svira na harfi. Nijedna žena nije bila dovoljno nestvarna da bi mu poslužila kao uzor, ali Ling dozvoli da njegova rođena žena pozira pod baštenskom šljivom. Vang-Fo je, zatim, naslika u vilinskoj odeći među oblacima na zapadu, i mlada žena otplaka, jer je to bilo znamenje smrti. Otkako je Ling više voleo njene portrete koje je Vang-Fo slikao nego nju samu, lice joj je venulo, kao cvet izložen toplom vetru ili letnjim kišama. Jednog jutra nađoše je obešenu o grane ružičaste šljive: krajevi marame koja ju je zadavila lepršahu pomešani sa njenom kosom; izgledala je sada još krhkija i devičanski čista kao lepotice koje su slavili pesnici davno minulih vremena. Vang-Fo je naslika i poslednji put, jer je voleo taj zeleni ton koji imaju lica mrtvaca. Njegov učenik Ling tucaše boju, i taj je posao zahte-vao toliku prilježnost da pri tom zaboravi da prolije suze.

Ling prodade svoje robove, žad i ribe iz zdenca da bi učitelju pribavio lončice purpurnog mastila koje donošahu sa Zapada. Kada kuća ostade prazna, napustiše je, i Ling zatvori za sobom vrata svoje prošlosti. Vang-Fo se beše zasitio mesta u kojem mu lica više nisu mogla odati nikakvu tajnu lepote ili grdobe, te učitelj i učenik odlutaše zajedno putevima Hanovog carstva.

Glas o njima stizao je pre njih do sela, do pragova zamkova i pod lukove hramova u koje su se uznemireni hodočasnici sklanjali pre mraka. Pričalo se kako Vang-Fo ima moć da svojim slikama udahnjuje život poslednjim namazom boje koji je stavljao na oči svojih likova. Zemljodelci su dolazili preklinjući da im naslika psa-

čuvara, a gospodari su tražili od njega da slika vojnike. Sveštenici su mu odavali čest kao mudracu; narod ga se bojao kao vešca. Vang se radovao ovoj raznolikosti mišljenja koja mu je omogućavala da proučava oko sebe izraze zahvalnosti, straha, ili obožavanja.

Ling je prosio hranu, bdio nad snom svog učitelja i koristio njegove zanose da bi mu istrljao noge. U osvit dana, dok je starac još spavao, odlazio je u potragu za ćutljivim pejzažima skrivenim iza šumaraka trske. Uve-će kada je učitelj umoran odbacivao kićice na zemlju, on ih je sakupljao. Kada je Vang bivao tužan i govorio o svojoj dubokoj starosti, Ling mu je smešeci se pokazivao na ćvrsto stablo starog hrasta; kada je Vang bivao veseo i sipao šale, Ling je postajao smerni slušalac.

Jednoga dana, kada je sunce bilo na smiraju, stigoše do predgrađa carskoga grada, i Ling potraži gostionicu. u kojoj će Vang-Fo prenoćiti. Starac se umota u dronjke, a Ling leže uz njega da ga greje, jer se proleće tek beše ispililo, i pod od tvrdog naboja još je bio leden. U zoru teški koraci odjeknuše hodnicima gostionice; začu se preplašeno šaputanje domaćinovo, i zapovesti izvikivane na varvar-skom jeziku. Ling uzdrhta, setivši se da je prethodne večeri ukrao pirinćani kolać za večeru svom gospodaru. Ne sumnjajući da su došli njega da zaslužnje, upita se ko će pomoći Vang-Fou da pređe gaz na sledećoj reci.

Vojnici uđoše unoseći svetiljke. Plamen što je prosijavao kroz šareni papir bacaše crvene i plave odsjaje na njihove kožne kacige. Na njihovim ramenima treperile su tetive lukova, a najdivljiji među njima iznenada bi bezrazložno riknuli. Spustiše tešku ruku na zatiljak Vang-Foa, koji i u takvom trenutku zapazi da im se boja rukava ne slaže s bojom ogrtaća.

Oslonjen na svog učenika, Vang-Fo krenu za vojnicima posrćući neravnim drumovima. Okupljeni prolaznici podrugivahu se dvojici razbojnika koje su sigurno vodili da im skinu glave. Na sva Vangova pitanja vojnici su odgovarali samo grubim mrštenjem. Vezane ruke su ih bolele, a očajni Ling pogledaše sa smeškom u svoga učitelja, što je bio znak gorkog sažaljenja.

Stigoše do praga carske palate, čiji su se maveni zidovi dizali usred dana kao krilo sumraka. Vojnici provedoše Vang-Foa kroz bezbrojne dvorane kružne i pravougaone čiji su oblici predstavljali godišnja doba, glavne strane sveta, muževnost i ženstvenost, dugovečnost, povlastice vlastodržaca. Vrata su se sama otvarala ispuštajući po jednu muzičku notu, a razmeštaj im je bio takav da se prolazilo kroz čitavu skalnu u prohodu kroz palatu od Izlaska od Zalaska. Sve je bilo usmereno na to da ostavi utisak nadljudske moći i umeća, i osećalo se da najmanje naredbe izgovorene ovde moraju biti strašne i konačne kao mudrosti predaka. Najzad, zavlada muk; tišina postade tako duboka da se ni bačeni na muke ne bi usudio da jaukne. Jedan od evnuha podiže neki zastor; vojnici uzdrhtaše kao žene, i mala grupa uđe u dvoranu gde je prestolovao Sin Neba.

Bila je to dvorana bez zidova, čiju su tavanicu nosili teški stubovi od plavog kamena. S druge strane mermernih nosača prostirao se vrt, a svaki cvet u njemu pripadao je retkoj vrsti donetoj iz prekomorskih zemalja. Ali nijedan nije mirisao, da svojim opojnim mirisima ne pomuti razmišljanja Nebeskog Zmaja. Da bi u tišini bludele njegove misli, nikakva ptica nije puštana unutra, čak i pčele behu prognane. Ogroman zid delio je vrt od ostalog sveta, da se vetru, koji duva iznad crknutih psina i lešina na bojnim poljima, ne dopusti da okrzne rukav carev.

Gospodar Nebeski seđaše na tronu od zada, a ruke mu behu zbrčkane kao u starca, iako je imao jedva dvadeset godina. Plava boja njegove odeće označavala je zimu, a zelena pod-sećala na proleće. Lice mu je bilo lepo, ali nepokretno kao suviše visoko postavljeno ogledalo u kome se ogledaju samo zvezde i neumitno nebo. Sa desne strane mu seđaše Ministar Savršenih Slasti, a sa leve Savetnik Pravednih Muka. Kako su dvorjani, poredani udno stubova, naprezali uho da bi uhvatili i najmanji zvuk sa njegovih usana, beše stekao naviku da uvek govori tiho.

– Nebeski Zmaju, reče Vang-Fo bacivši se ničice na tle, star sam, siromah i slab. Ti si kao leto, ja kao zima. Ti imaš Deset Hiljada Života; ja samo jedan, koji je blizu kraju. Šta sam ti učinio? Vezali su mi ruke, koje ti nisu ništa naudile.

– Pitaš me šta si mi učinio, stari Vang-Fo, reče car.

Glas mu je bio tako milozvučan da je kod onih koji ga slušahu izazivao suze. On podiže desnu ruku koju je odsjaj poda popločanog žadom činio zelenkastom, nalik na kakvu podvodnu biljku, i Vang-Fo, zadivljen dužinom njegovih finih prstiju, prebra po sećanju da nije nekada napravio kakav portret, carev, ili njegovih srodnika, zbog čije bi osrednjosti sada zaslužio, smrt. Ali to je bilo malo verovatno, jer Vang-Fo je do tada retko posećivao carske dvorove, pretpostavljajući im seljačke krovinjare ili, u gradovima, predgrađa milosnica ili krčme duž obala u kojima se svađaju amali.

– Pitaš me šta si mi učinio, stari Vang-Fo? produži car naginjući tanušni vrat prema starcu koji ga je slušao. Reći ću ti. Ali pošto tuđi otrov može da prodre u nas samo kroz nove otvore, da ti pokažem tvoje greške, moram te prošetati hodnicima moga pamćenja, i isprivo-vedati ti sav svoj život. Moj otac je imao zbirku

tvojih slika u najtajnijoj odaji palate, jer je bio mišljenja da ličnosti sa slika ne smeju biti izložene pogledima neposvećenih, u čijem prisustvu ne bi mogle da obore oči. U tim sam dvoranama ja odgojen, stari Vang-Fo, jer je oko mene stvorena samoća da bih mogao rasti. Da bi moja čednost bila pošteđena izbljuvaka ljudskih duša, udaljili su od mene uskovitlani tok mojih budućih podanika i nikome nije dozvoljavano da prođe ispred mog praga, iz straha da se senka tog čoveka ili žene ne protegne do mene. Nekolicina starijih slugu koje mi behu dodelili činili su se gotovo neprimetni; časovi su se vrteli ukrug; boje na tvojim slikama oživljavaše zora, a smračivaše sumrak. Noću, kada nisam mogao da zaspim, posmatrao sam ih, i gotovo deset godina gledao sam ih svake noći. Danju, sedeći na ćilimu čiju sam šaru napamet znao, odmarajući dlanove na kolenima pod žutom svilom, sanjario sam o radostima koje će mi doneti budućnost. Zamišljao sam svet, s Hanovim carstvom u središtu, nalik na jednoličnu i ugnutu ravnicu dlana kojeg brazdaju sudbonosne linije Pet Reka. Svuda okolo more u kojem se rađaju nemani i, još dalje, planine koje podupiru nebo. I da bih se pomogao u zamišljanju svih tih stvari, služio sam se tvojim slikama. Ti si me nagnao da poverujem da more liči po platnu razastrtoj prostranoj vodenoj pokrivci koja je tako plava da kamen koji padne na nju može da se pretvori samo u safir, da se žene otvaraju i zatvaraju kao cvetovi, iste kao oni oblici što se, gonjeni vetrovima, kreću stazama tvojih vrtova, i da su mladi ratnici vitka stasa koji bdiju u graničnim kulama sami strele koje probijaju srce. U šesnaestoj godini video sam kako se ponovo otvaraju vrata koja me dele od sveta: ispeo sam se na terasu dvorca da osmotrim oblake, ali oni nisu bili lepi kao oni u tvojim sutonima. Poručih nosiljku: drmusan na putevima čije blato i

kamenje nisam predviđao, običoh pokrajine Carstva ne našavši vrtove pune žena sličnih svicima, tvojih žena čije je i samo telo bilo vrt za sebe. Kamičci na obalama ogadiše mi more; krv mučenih je manje crvena od narova zamišljenih na tvojim platnima; od seoskog šljama ne videh lepotu pirinčanih polja; meso živih žena odbija me kao mrtvo meso što visi na kukama kasapa, a od prostačkog smeha mojih vojnika diže mi se utroba. Lagao si me, Vang-Fo, stara varalice: svet je samo gomila zbrkanih mrlja, nabacanih na belinu kičicom nekog nesuvislog slikara, mrlja neprestano brisanih našim suzama. Carstvo Hanovo nije najlepše od svih carstava, i ja nisam car. Jedino carstvo u kojem bi vredelo vladati je ono u koje ti zalaziš, stari Vang, putem Hiljadu Lukova i Deset Hiljada Boja. Ti jedini vladaš u miru nad planinama pokrivenim snegom koji se ne može istopiti, i nad poljima narcisa koji ne mogu umreti. Zbog toga sam, Vang-Fo, razmišljao koje ti muke treba nameniti, tebi čije su mi čarolije ogadile ono što imam, i probudile želju za onim što neću imati. I da bih te zatvorio u jedinu tamnicu iz koje ne možeš izaći, odlučio sam da ti izgore oči, jer tvoje su oči, Vang-Fo, magična vrata koja ti otvaraju tvoje carstvo. A pošto su ti ruke dve staze s deset ogranaka koje te vode u srce carstva, odlučio sam da ti odseku ruke. Jesi li me razumeo, stari Vang--Fo?

Začuvši takvu presudu, učenik Ling poteže iz pojasa nož i jurnu na cara. Dva stražara ga zgrabiše. Sin Neba se nasmeši i dodade s uzdahom:

– I mrzim te još, stari Vang-Fo, jer si umeo da nateráš ljude da te vole. Ubijte tog psa.

Ling poskoči napred da njegova krv ne bi uprljala učiteljeve haljine. Jedan od vojnika izdiže sablju, i glava Lingova odvoji se

od ramena, kao posečeni cvet. Sluge ukloniše njegove ostatke, a Vang-Fo, očajan, uzdivi se lepoj crvenoj mrlji koju je krv njegovog učenika napravila na pločniku od zelenog zada.

Car dade znak, i dva evnuha obrisale oči Vang-Foa.

– Čuj, stari Vang-Fo, reče car, i obrisi suze, jer nije čas da se plače. Oči ti moraju ostati bistre, da ono malo svetlosti što im ostaje ne bude pomućeno suzama. Jer ja ti ne želim smrt samo iz ljutnje; ne želim te samo iz svireposti gledati kako se patiš. Imam druge namere, stari Vang-Fo. U svojoj zbirci tvojih dela posedujem jednu divnu sliku u kojoj se ogledaju planine, ušće reka i more, beskrajno smanjeni bez sumnje, ali s takvom ubedljivošću koja nadmašuje i samu prirodu, kao oblici koji se presijavaju na površini kakve kugle. Ali to platno je nedovršeno, Vang-Fo, i tvoje remek-delo tek je skicirano. Sigurno si, u trenutku dok si ga slikao, sedeći u nekoj usamljenoj dolini, spazio pticu u preletu, ili neko dete koje je jurilo za pticom. I ptičji kljun ili dečji obrazi učinili su da zaboraviš na modre kapke talasa. Nisi dovršio rese morskoga ogrtača, niti vlasi na algama kamenušama. Vang-Fo, hoću da časove svetlosti koji ti preostaju posvetiš dovršenju te slike, koja će tako sadržati poslednje tajne sakupljane tokom tvog dugog života. Niko ne sumnja da ti ruke, koje tek što nisu pale, neće zadrhtati na svilenom platnu, i tako će ti obrisi nesreće prožeti beskrajem tvoje delo. I niko ne sumnja da ti oči, koje tek što nisu stradale, neće otkriti odnose na granici ljudskih čula. To je moja namera, stari Vang-Fo, i mogu te naterati da je izvršiš. Ako odbiješ, pre nego što te oslepim, daću da se spale sva tvoja dela, i onda ćeš biti kao otac čiju su svu decu pobili i uništili svaku nadu na potomstvo. Ali bolje veruj, ako hoćeš, da je ova poslednja zapovest proizišla samo iz moje dobrote, jer ja znam da je platno jedina ljubavnica koju si

ikada milovao. A ponuditi kičice, boje i mastilo da ti ispune poslednje časove, to je kao i udeliti devojku za zabavu čoveku koji će biti ubijen.

Car samo maknu malim prstom, i dva evnuha prinesoše s poštovanjem nedovršeno platno na kome je Fang-Fo naznačio tek obrise mora i neba. Vang-Fo utre suze i osmehnu se, jer ga je maleni crtež podsetio na mladost. Sve je na njemu svedočilo o svežini duše na koju Vang-Fo nije više mogao polagati pravo, ali ipak je tu nešto nedostajalo, jer u vreme kada ga je slikao još se ne beše dovoljno nagledao planina, niti stena što svoje gole bokove kupaju u moru, i još se ne beše dovoljno natopio tugom sutona. Vang-Fo izabra jednu od kičica koje mu je pružao rob i poče širokim potezimada povlači po nedovršenom moru plave linije. Čučeci kraj njegovih nogu. jedan evnuh je tucao boje; dosta je slabo obavljao taj posao, i više nego ikada Vang-Fo zažali za svojim učenicom Lingom.

Vang započe, dodajući ružičasti ton jednom oblaku naselom na planinu. Zatim površini mora dodade male nabore koje su samo činili dubljim utisak njegovog spokoja. Pod od zada postajaše nekako čudno vlažan, ali Vang-Fo, zadubljen u slikanje, i ne primećivaše da stoji u vodi.

Krhki čamac, narastao pod naletima majstorove kičice, sada je zauzimaio ceo prednji deo svilenog smotuljka. Ujednačeni šum vesala diže se iznenada iz daljine, brz i živahan kao lepet krila. Šum se približi, ispuni polako čitavu dvoranu, zatim utihnu, dok su kapi, zaustavljene, podrhtavale na veslima čamdžije. Odavno se već usijano gvožđe namenjeno Vangovim očima beše ohladilo na dželatovoj žeravici. Dvorjani, do ramena u vodi, ne smejući da se

maknu iz poštovanja, izdizahu se na vrhove prstiju. Tišina je bila tako duboka da bi se čula i suza da kane.

A to je bio glavom Ling. Imao je svoju staru svakodnevnu haljinu, i na desnom rukavu još se videla poderotina koju nije stigao da zašije ujutru, pre nego što su naišli vojnici. Ali oko vrata je imao neku neobičnu crvenu maramu.

Vang-Fo mu reče blago, nastavljajući da slika:

- Mislio sam da si mrtav.
- Dok ste vi živi, odgovori s poštovanjem Ling, kako bih ja mogao umreti?

I pri tom pomože učitelju da se ukrca u barku. Tavanca od zada presijavaše se u vodi, tako da je izgledalo kao da Ling plovi po nekoj špilji. Natopljene pletenice dvorjana vijugale su po površini nalik na zmije, a bleđa careva glava plutala je kao lotos.

- Posmatraj, učenice moj, reče setno Vang-Fo. Ovi će nesrećnici stradati, ako već i nisu. Nisam ni sumnjao da u moru ima dosta vode da se utopi i jedan car. Šta ćemo?

– Ne boj se, Učitelju, promrmlja učenik. Uskoro će se naći na suvom i neće se čak sećati ni da im je rukav bio ukvašen. Car će, jedini, sačuvati u srcu nešto morske gorčine. Ti ljudi nisu stvoreni da se utope na platnu.

I dodade:

- More je lepo, vetar povoljan, morske ptice grade svoja gnezda. Krenimo, Učitelju, prema zemlji s one strane talasa.

– Krenimo, reče stari slikar.

Vang-Fo se prihvati krme, a Ling naleže na vesla. Njihov skladni udar ispuni ponovo celu dvoranu, čvrst i ujednačen kao lupanje srca. Visina vode neosetno je opadala oko visokih uspravnih stena koje su se ponovo pretvarale u stubove. Uskoro, samo nekoliko

retkih barica svetlucahu u udubljenjima poda od zada. Haljine dvorjana behu suve, ali je na resama carevog ogrtača ostalo još nekoliko kapi pene.

Slika koju je dovršavao Vang-Fo beše naslonjena na jedan zastor. Čitav njen prednji deo zauzimala je barka. Ona se lagano udaljavala, ostavljajući za sobom finu brazdu koja se sklapala na mirnom moru. Već se lica ona dva čoveka u čamcu nisu razaznavala. Ali još se videla crvena marama Lingova, a brada Vang--Foa lelujala je na vetru.

Udari vesala oslabiše, zatim prestadoše, izgubljeni u daljini. Nagnut napred, zaklanjajući oči rukom, car osmatraše kako se udaljava Vangova barka koja je u bledilu sumraka već postajala jedva primetna tačka. Neka zlatna izmaglica izdiže se i proširi nad morem. Najzad, barka zađe za stenu koja je zatvarala izlaz prema pučini; senka litice je prekri; trag se izgubi na čistoj površini, i slikar Vang-Fo i njegov učenik nestadoše zauvek na tom moru od plavog zada koje Vang-Fo tek što beše stvorio.

POSLEDNJA LJUBAV PRINCA ŽEN-ŠIJA

Kada je Žen-Ši Presvetli, najveći zavodnik koji je ikada zasenio Aziju, zašao u pedesetu godinu, primeti da valja početi s umiranjem. Njegova druga žena, Murasaki, princeza Ljubičica, koju je kroz tolika protivurečna neverstva mnogo voleo, beše pošla pre njega u neki od onih Rajeva kuda odlaze mrtvi koji su tokom ovog teškog i nestalnog života stekli neke zasluge, i Žen-Ši se mučio što se ne može tačno setiti njenog osmeha, ili grimase koju je pravila pre no što će zaplakati. Njegova treća žena, Princeza-Zapadnog-Dvorca beše ga prevarila s nekim mladim srodnikom, kao što je i on u danima mladosti prevario svog oca s jednom mladom caricom. Ista je drama otpoči-njala na pozornici sveta, ali on je ovoga puta znao da njemu ostaje samo uloga starca, a više od toga lika voleo je ulogu duha. Zbog toga razdeli svoja dobra, zbrinu poslugu i spremi se da svoje dane okonča kao pustinjač, na mestu za koje se beše pobrinuo da mu pripreme na padini jedne planine. Poslednji put prođe gradom, praćen samo dvojicom-trojicom odanih družbenika koji se nisu mirili s tim da se kroz njega oproste i od sopstvene mladosti. Uprkos ranom času, žene pritiskahu lica uz tanke platice kapaka. Glasno šaputahu kako je Žen-Ši još lep, što princa još jednom uveri da je krajnje vreme za odlazak.

Tri dana im beše potrebno da se domognu pustinjačkog skloništa, smeštenog usred poljske divljine. Kućerak se dizao podno jednog stogodišnjeg javora; pošto je bila jesen, lišće tog krasnog drveta prekrivaše slameni krov zlatnom prevlakom. Život u toj samoći pokaza se jednostavnijim i još težim nego što je bio tokom dugog izgnanstva u stranoj zemlji koje je Žen-Ši u svojoj burnoj mladosti morao izdržati, i taj prefinjeni čovek najzad mogaše svom dušom da uživa u uzvišenoj raskoši koja se sastoji u odricanju od svega. Uskoro nagovestiše dolazak prve hladnoće; planinske padine pokrivene snegom podsećahu na široke nabore one vatirane odeće što se nosi zimi, a magla priguši sunce. Od zore do sumraka, pri slabašnoj svetlosti ubogog žarišta, Žen-Ši čitaše Pismo otkrivajući u njegovim trezvenim strofama milinu koja mu je posle nedostajala u najdirljivijim ljubavnim stihovima. Ali uskoro primeti da mu vid slabi, kao da su mu sve one suze što ih je prolivao nad krhkim ljubavnicama isušile oči, i morade shvatiti da će tmina za njega početi pre smrti. S vremena na vreme prozebli glasonoša stizao je iz grada, hramajući, nogu natečenih od umora i promrzlina, i s poštovanjem mu predavao poruke od srodnika i prijatelja koji su još jednom želeli da ga posete na ovom svetu, pre onih susreta, neizvesnih i beskrajnih, u onom drugom životu. Ali Žen-Ši se bojao da će u svojim gostima buditi samo samilost i poštovanje, dva osećanja kojih se grozio i od kojih je više voleo zaborav. Tužno je odmahivao glavom, i taj princ, nekada čuven po pesničkom daru i krasnopisu, odašiljaše glasonošu prazna lista. Malo-pomalo veza se sa gradom proredi; krug godišnjih svetkovina nastavljao je da se vrti daleko od princa koji je nekada njima upravljao zamahom lepeze, a Žen-Ši, prepušten

bez srama tugama samovanja, neprestano je pogoršavao bolest očiju, jer se više nije stideo ni da zaplače.

Dve ili tri nekadašnje ljubavnice ponudiše mu da dođu i dele njegovu usamljenost punu uspomena. Najnežnija pisma stizahu od Go-spe-iz-sela-opadajućih-cvetova; bila je to davna naložnica osrednjeg porekla a takve i lepote; verno je služila kao počasna dama ostalim Žen-Šijevim suprugama i, osamnaest godina, volela je princa ne prestajući nikako da pati. On joj je s vremena na vreme činio noćne posete, i ti susreti, iako retki kao zvezde u kišnim noćima, bili su dovoljni da osvetle život sirote Dame-iz-sela-opadajućih-cvetova. Ne zavaravajući se ni svojom lepotom, ni duhom, ni poreklom, Dama, jedina među tolikim ljubavnicama, gajiše prema Žen-Šiju tihu zahvalnost, jer joj se ne činjaše sasvim prirodnim da bi i on nju mogao voleti.

Kako su njena pisma ostajala bez odgovora, ona iznajmi skromnu pratnju da je odvede do krovinjare usamljenog princa. Bojažljivo odgurnu vrata od prepletenih grana; onda kleče, s poniznim smeškom, da se izvini što se našla tu. Bilo je to u vreme kada je Žen-Ši još uvek prepoznavao lica svojih posetilaca, kad bi se sasvim približili. Čemerni ga bes obuze pred tom ženom koja probudi u njemu najbolnije uspomene pokopanih dana, manje samom svojom pojavom a više zbog toga što su joj rukavi još uvek bili natopljeni mirisima kojima su se služile njegove pokojne žene. Ona ga tužno preklinjaše da je zadrži bar kao služavku. Prvi put nemilosrdan, on je otera, ali među ono nekoliko staraca koji su mu tu bili na usluzi ona beše sačuvala prijatelje, i ovi su joj sada povremeno dojavljivali novosti. Sada je i ona, bezdušna prvi put u životu, izdaleka pratila kako napreduje Žen-Šijevo slepilo, kao što

žena nestrpljiva da se nađe s ljubavnikom čeka da padne potpuni mrak.

Kada saznade da je gotovo potpuno slep, skide sa sebe gradske haljine i navuče kratku i grubu suknju kakve nose mlade seljanke; kosu uplete kao što to čine seoske devojke; a na leđa namače tovar tkanina i grnčarije kakvi se prodaju na seoskim vašarima. Tako čudno obučena, reče da je odvedu na mesto gde je dobrovoljni izgnanik živeo u društvu srna i šumskih paunova; poslednji deo puta pređe pešice, da bi joj umor i blato pomogli da bolje odigra svoju ulogu. Plahe prolećne kiše slivahu se s neba na mekanu zemlju, potapajući poslednja svetla sumraka: čas kada se Žen-Ši, umotan samo u svoj isposnički ogrtač, šetao duž staze s koje su njegove stare sluge brižljivo uklonili svaki kamičak da se ne bi sapleo. Njegovo odsutno lice, izmenjeno, potavnilo od slepila i približavanja starosti, ličilo je na olovno ogledalo u kome se nekada ogledala lepota, i Dama-iz--sela-opadajućih-cvetova ne morade ni da se trudi da joj suze poteku.

Zen-Ši uzdrhta od ženskih jecaja i lagano se okrenu na stranu sa koje je dolazio plač.

– Ko si ti, ženo? – reče uznemireno.

– Ja sam Ukifuna, kćer zemljodelca So-Haja – reče Dama trudeći se da govori kao seljanka. – Išla sam u grad sa majkom da kupim tkanine i ćupove, jer će me udati kada sledeći mesec iziđe. Ali evo me kako zalutah planinskim stazama, a plačem, jer se bojim divljih veprova, vukodlaka, muške pohote i duhova mrtvih.

– Sva si mokra, devojko – reče princ polažući joj ruku na rame.

Zaista beše prokislila do kostiju. Od dodira te tako poznate ruke ona uzdrhta od glave do bosa pete, ali Žen-Ši je mogao misliti da tako drhti i od hladnoće.

– Dođi u moju kolibu – nastavi princ usrdno. – Moći ćeš da se zgreješ na mojoj vatri, iako je u njoj manje žara no pepela.

Dama pođe za njim, pazeći da podražava trapavi hod seljanke. Oboje čučnuše kraj gotovo ugašene vatre. Žen-Ši pružaše ruku prema toplini, ali Dama skrivaše svoje prste, suviše fine za seosku devojku.

– Slep sam – uzdahnu Žen-Ši. – Slobodno možeš skinuti mokru odeću, devojko, da se naga ogreješ na ovoj vatri.

Dama poslušno skide seljačke haljine. Vatra je bojila ružičastim njeno fino telo koje je izgledalo kao isklesano od najsvetlije ambre. Odjednom, Žen-Ši promrmlja:

– Prevario sam te, devojko, jer još nisam potpuno slep. Naslućujem te kroz izmaglicu koja je možda samo oreol tvoje čiste lepote. Pusti me da položim dlan na tvoju ruku koja još, uvek drhti.

Tako Dama-iz-sela-opadajućih-cvetova ponovo postade ljubavnica princa Žen-Ši ja, koga je ponizno volela više od osamnaest godina. Ne smetnu s uma da pokaže i tobožnje suze i bojažljivost devojke u prvoj obljudi. Telo joj beše ostalo začuđujuće mlado, a vid je prinčev bio suviše slab da bi razaznao nekoliko sedih vlasi.

Kada završiše s milovanjem. Dama kleče pred princa i reče mu:

– Prevarila sam te, prinče. Ja jesam Ukefi-na, kćer zemljodelca So-Haja, ali nisam zalutala u planini; glas o princu Žen-Ši ju stigao je i do sela, i ja sam po svojoj volji došla, da bih u tvome naručju otkrila ljubav.

Zen-Ši ustade posrćući, kao jela što se povija pod udarima zime i vetra. Šištećim glasom uzviknu:

– Jao tebi, što mi prizva sećanje na mog najgoreg neprijatelja, lepog princa živahnih očiju čiji me lik drži budnog svake noći. . . Odlazi . . .

I Dama-iz-sela-opadajućih-cvetova se udalji, žaleći zbog greške koju je načinila.

U nedeljama koje naiđoše, Žen-Ši ostade sam. Patio je. S beznađem je primećivao da ga još hvataju varke ovoga sveta, i da je slabo pripremljen za odricanja i preporode novog života. Poseta kćeri zemljodelca So-Haja beše probudila u njemu želju za stvorenjima finih zglobova, dugih kupastih grudi, i smeha uzbuđujućeg i krotkog. Otkako je postajao slep, osećaj dodira ostao mu je jedini način spoja s lepotom sveta, a okolina u koju se beše povukao ne nuđaše mu više nikakvu utehu, jer šum je potoka jednoličniji od ženskoga glasa, a talasi brežuljaka ili pramenovi oblaka načinjeni su za one koji vide, i lebde suviše udaljeni da bi se mogli pomilovati.

Dva meseca kasnije Dama-iz-sela-opadajućih-cvetova pokuša još jednom. Ovoga puta se obuče i namirisa izbirljivo, ali se pobrinu da joj odeća bude uzana i skromno krojena, i da miris, lagani ali prost, ukaže na nedostatak mašte mlade žene poreklom od čestite loze iz unutrašnjosti, ali koja nikada dvora nije videla.

Za tu priliku iznajmi nosače i zamašnu nosiljku, ali je svemu nedostajao pečat savršenstva kakav je samo grad mogao dati. Uredi tako da se u blizini Žen-Šijeve drvenjare nađe pred samu noć. Leto je pre nje stiglo u planinu. Žen-Ši, zaseo pod javorom, slušaše pesmu cvrčaka. Ona mu priđe, upola skrivajući lice lepezom i zbunjeno promrmlja:

– Ja sam Hu-jo, žena Sukazova, plemića sedmog reda iz pokrajine Jama to. Pošla sam na hodočašće u hram Izeov, ali jedan

od mojih nosača je povredio nogu i ne mogu produžiti pre zore. Pokaži mi neku kolibu gde mogu prespavati bez straha od ogovaranja i gde se može posluga odmoriti.

– Gde mlada žena može biti bolje sklonjena od ogovaranja no u kući slepoga starca? – reče s gorčinom princ. – Moja je koliba suviše mala za tvoju poslugu koja će se smestiti pod ovo drvo, ali ja ću tebi dati jedinu prostirku koja se našla u ovoj mojoj pustinji.

On ustade, pipajući, da joj pokaže put. Nijedanput ne diže oči prema njoj, i po tome ona zaključi da je potpuno slep.

Kada se opružila po prostirci od suve trave, Žen-Ši ode da zauzme svoje sanjarsko mesto na pragu kolibe. Bio je tužan i nije čak ni znao je li ta mlada žena lepa.

Noć je bila topla i vedra. Mesec je bacao svetlost na podignutu glavu slepčevu, koja se činila isklesanom od bela zada. Prođe vreme, pa Dama tek onda ustade sa svog poljskog ležaja te i ona priđe da sedne na prag. Ona reče s uzdahom:

– Lepa je noć, a mene neće san. Dozvoli mi da zapevam jednu od onih pesama kojih mi je puno srce.

I, ne čekajući odgovor, ona zapeva romansu koja se princu milila jer ju je mnogo puta slušao sa usana svoje najvoljenije žene, princeze Ljubičice. Žen-Ši, zbunjen, neosetno se primače neznanki:

– Otkuda dolaziš, mlada ženo, koja znaš pesme koje smo voleli u mladosti? Harfo koja ispuštaš nekadašnje zvuke, pusti da rukom prevučem preko tvojih struna.

I on je pomilova po kosi. Prođe još trenutak, pa on upita:

– Vaj, nije li tvoj čovek lepši i mlađi od mene, mlada ženo iz kraja Jamato?

– Moj je čovek manje lep i manje izgleda mlad – odgovori prosto Dama-iz-sela--opadajućih-cvetova.

I tako, nanovo prerušena. Dama ponovo postade ljubavnica princa Žen-Šija, kome je nekada pripadala. U zoru mu pomože da pripremi toplu kašu i princ Žen-Ši joj reče:

– Umešna si i nežna, mlada ženo, i ne verujem da je čak i princ Žen-Ši, koji onoliko beše srećan u ljubavi, imao ljubavnicu umilni-ju od tebe.

– Nikada nisam čula za princa Žen-Šija – reče Dama odmahujući glavom.

– Šta? – uzviknu ogorčeno Žen-Ši. – Zar su ga tako brzo zaboravili?

I celog dana ostade sumoran. Dama vide tada da se prevarila i po drugi put, ali Žen-Ši ne pominjaše njen odlazak, nego je izgledao srećan što sluša šuštanje njene svilene haljine po travi.

Stiže jesen, pretvarajući planinsko drveće u vile odenute purpurom i zlatom, ali vile kojima je suđeno da umru s prvim mrazovima. Dama je opisivala Žen-Šiju to mrkosivo, to mrkozeleno, tu zagasitu boju slezova cveta, pazeći da ih pominje samo kao uzgred, i svaki put izbegavaše da to pružanje pomoći izgleda razmetljivo. Neprekidno je očaravala Žen-Šija novim cvetnim đerdanima, đakonijama prefi-njenim u svojoj jednostavnosti, novim recima prilagođenim starim dirljivim melodijama, koje su ga pozleđivale. Iste te čari širila je ona i u svojim odajama pete naložnice gde ju je Žen-Ši nekada posećivao, ali, zabavljen drugim ljubavima, on ih nikada ne beše zapazio.

Krajem jeseni navališe groznice iz baruština. Insekti se kovitlahu po zagađenom vazduhu, i svaki udisaj je bio kao gutljaj vode ispijene na zatrovanom izvoru. Žen-Ši se razboli i pade u postelju od uvela lišća, shvatajući da više neće ustati. Bilo ga je stid pred

Damom zbog slabosti i ponižavajućih usluga na koje ga je bolest primoravala, ali taj čovek koji je celog života u svakom iskustvu tražio samo najizuzetnije i najdirljivije, sada je mogao da kuša samo ono što je nova i bedna prisnost između dva bića pružala ograničenoj slasti ljubavi.

Jednoga jutra, dok mu je Dama trljala noge, Žen-Ši se osloni na lakat i, tražeći nasumice Damine ruke, promrmlja:

– Mlada ženo koja paziš onoga što će umreti, lagao sam te. Ja sam princ Žen-Ši.

– Kada sam došla k tebi, bila sam obična neuka malograđanka – reče Dama – i nisam znala ko je princ Žen-Ši. Sada znam da je bio najlepši i najpoželjniji među ljudima, ali tebi nije potrebno da budeš princ Žen-Ši da bi bio voljen.

Žen-Ši joj zahvali smeškom. Otkako su mu oči ućutale, izgledalo je kao da mu se pogled miče na usnama.

– Umreću – reče on s mukom. – Ne žalim se na sudbu koju delim s cvećem, bubama i zvezdama. U svetu gde sve prolazi kao san, čovek ne bi imao pravo da stalno proklinje. Ne žalim se što stvari, bića, srca moraju imati kraj, jer je njihova lepota deo te nesreće. Ono što me žalosti, to je što su neponovljive. Nekada, izvesnost da ću u svakom trenutku života otkriti nešto neponovljivo predstavljalo najjasnije od svih mojih tajnih uživanja: sada, umirem postiđen kao neko povlašćen koji je sam prisustvovao uzvišenoj gozbi koja se daje samo jedanput. Drage stvari, sada za svedoka imate samo slepca koji umire . . . Druge će žene cvetati, nasmejane kao i one koje sam voleo, ali njihov će osmeh biti drukčiji, a beleg na njihovom obrazu koji me je ispunjavao zanosom biće bar za trun pomeren. Druga će srca pucati pod nepodnošljivim teretom ljubavi, ali njihove suze neće

biti naše suze. Ruke vlažne od želje nastavljaju da se spajaju pod bademima u cvatu, ali ista kiša latica ne prosipa se nikada dva puta na istu ljudsku sreću. Ah, osećam se kao čovek nošen poplavom, koji bi hteo da nađe bar delić suve zemlje da na njemu ostavi požutela pisma i lepeze izbledelih boja . . . Šta će od tebe bit kada ne budem više tu da se raznežujem naa tobom, Uspomeno na Plavu Princezu, moju prvu ženu, na ljubav u koju sam poverovao tek sutradan po njenoj smrti? A ti, Uspomeno žalna na Damu-iz-kuće-ladoleža, koja mi umre na rukama, jer jedna ljubomorna suparnica htede da bude jedina koja će me voleti? A vi, Uspomene podmukle na moju prelepu maćehu i premladu ženu koje uzeše da me naizmence uče koliko se pati kada je neko saučesnik ili žrtva neverstva? A ti, Uspomeno nežna na Damu-cvrčka-iz-vrta, koja se povuče od stida, tako da se mogah utešiti njenim mlađim bratom čije dečaćko lice odražavaše nekoliko crta ovog bojažljivog ženskog osme-ha? A ti, Uspomeno draga na Damu-Duge--Noći, koja beše tako blaga i pristade da bude tek treća u mojoj kući i u mom srcu? A ti, jadna mala Uspomeno idilična na kćer zemljodelca So-Haja, koja si u meni volela samo moju prošlost? A ti, baš ti, Uspomeno slatka na malu Hu-jo koja mi ovog trena trlja noge, i koja neće ni imati vremena da bude uspomena? Hu-jo, koju bih voleo da sam sreo ranije u životu; ali je pravo i to da jedan plod ostane za kasnu jesen. ..

Izmučen tugom, on spusti glavu na tvrdo uzglavlje. Dama-iz-sela-opadajućih-cvetova naže se nad njim i sva uzdrhtala promrmlja:

– Nije li u tvom dvorcu bila i neka druga žena, čije ime nisi izgovorio? Nije li bila nežna? Nije li se zvala Dama-iz-sela-opadajućih-cvetova? Ah, priseti se . . .

Ali, crte Žen-Šija već behu poprimile onaj spokoj dat samo mrtvima. Kraj svih bolova beše s njegovog lica izbrisao svaki trag zasićenosti ili gorčine, i kao da je i njega samog uverio da mu je tek osamnaest godina. Dama-iz-sela-opadajućih-cvetova baci se na zemlju jaučući i ne hajući za uzdržavanje; slankaste suze izrovašiše joj obraze kao olujna kiša, a kosa, u pramenovima počupana, razlete se kao svileno povismo. Jedino ime koje je Žen-Ši zaboravio, bilo je baš njeno.

by voki

ČOVEK KOJI JE VOLEO NEREIDE

Stajao je uspravan, golih stopala, u prašini, u toplini i zadahu luke, pod tanušnom tendom kafanice gde se nekolicina gostiju behu zavalili u stolice u zaludnoj nadi da će se skloniti od sunca. Stare pantalone boje rđe jedva mu dosezahu do članaka, a šiljaste kosti, pete, izduženi nažuljani tabani, svuda izgrebani, i gipki prebirajući prsti pripadali su onoj vrsti spretne noge, naviknute na svaki dodir zemlje i vazduha, otvrdle na oštrinama kamenja, koje u mediteranskim zemljama obučenom čoveku još uvek daju nešto od one slobodne lagodnosti nagog čoveka. Hitre noge, tako različite od teških i nespretnih podupirača zarobljenih u cipele Severa . . . Isprano plavetnilo njegove košulje slagalo se s bojom neba razblaženog letnjom svetlošću; ramena i lopatice virile su kroz pocepano platno kao šiljci stena; uši, malo izdužene, koso su se lepile uz glavu kao ručke kakve amfore; nesumnjivi tragovi lepote videli su se još na ispijenom i odsutnom licu, kao kada iz gole ledine izroni kakva razbijena antička statua. Njegove oči bolesne životinje skrivale su se bez podozrenja iza trepavica dugih kao u mule; desnu je ruku držao neprestano ispruženu, pokretom upornim i dosadnim prastarih idola koji kao da traže prilog od muzejskih posetilaca koji su im se divili, a iz njegovih usta, širom otvorenih nad blistavim zubima, izlazilo je neko nerazgovetno blejanje.

- Gluvonem je?
- Nije gluv.

Žan Demetrijadis, vlasnik velikih radionica za proizvodnju sapuna na ostrvu, iskoristi trenutak nepažnje, kada je bludeći pogled bene skrenuo prema moru, da bi na uglačani pločnik spustio drahmu. Lagani zvek. upola prigušen tankom naslagom peska, ipak ne izmače prosjaku koji pohlepno zgrabi beli metalni novčić i odmah nastavi da osmatra zamišljeno i ječeći, kao galeb na gatu.

– Nije gluv – produži Žan Demetrijadis, odloživši ispred sebe čašu dopola napunjenu zejtinjavom tamnom tečnošću. – Reč i duh su mu oduzeti u takvim okolnostima da mu ponekad zavidim, ja razložan čovek, bogat čovek. koji tako često na svom putu nailazim samo na dosadu i prazninu. Taj Panegiotis (tako se zvao) onemeo je u osamnaestoj godini kada je sreo nage Nereide.

Bojažljivi osmeh ocrta se na usnama Panegiotisa, koji je čuo da se izgovara njegovo ime. Nije izgledalo da razume smisao reči tog važnog čoveka u kome je nejasno naslućivao zaštitnika, ali ton, a ne same reči, dopirao je do njega. Zadovoljan što vidi da je reč o njemu i što se možda treba nadati novoj milostinji, on jedva primetno pruži ruku, plašljivim pokretom psa koji šapama samo pipne gospodarevo koleno, da se ne zaboravi i njegovo jelo.

– To je sin jednog od najimućnijih seljaka u mome selu – nastavi Žan Demetrijadis – i, što je izuzetak kod nas, ti ljudi su stvarno bogati. Roditelji mu imaju zemlje da ne znaju šta će s njom, imaju dobru kuću od klesanog kamena, voćnjak sa mnogim vrstama plodova, u baštama povrće, budilnik u kuhinji, kandilo uvek upaljeno pred ikonama, imaju sve što treba. Za Panegiotisa se moglo reći ono što se retko može reći za mladog Grka, da je pred sobom imao pogaču, i to za ceo život. Moglo se isto reći da je pred sobom imao potpuno utrt put, grčki put, prašnjav, kamenit i

jednoličan, ali sa ponekim cvrčkom tu i tamo koji peva, i sa predasima ne mnogo neprijatnim pred vratima pivnica. Pomagao je starijim ženama da mlate maslinke; nadgledao pakovanje sanduka s grožđem i merenje pamučnih bala; u pogađanjima sa kupcima duvana, nenametljivo je pomagao ocu time što bi prezrivo otpljunuo na svaki predlog koji nije prelazio određenu cenu; bio je zaručen s veterinarovom kćerkom, ljupkom devojčicom koja je radila u mojoj fabrici; kako je bio veoma lep, pripisivali su mu toliko ljubavnica koliko u kraju ima devojaka koje vole ljubav; govorilo se da spava s popovom ženom; ako je i bilo tako, pop mu nije zamerao, jer je malo voleo žene, a i njegova ga nije zanimala, koja se uostalom svakom nudila. Zamislite smernu sreću jednog Panegiotisa; ljubav lepih žena, zavist muškaraca i ponekad i njihova želja, srebrni sat, svaki drugi ili treći dan prekrasna bela košulja koju mu je majka ispeglala, pilav u podne, a zelenkasti i mirisni uzo pre večernjeg obeda. Ali sreća je krhka i, kada je ljudi ili okolnosti ne unište, onda joj prete duhovi. Vi možda i ne znate da je naše ostrvo puno nekih tajanstvenih pojava. Naši duhovi ne liče na vaše utvare sa Severa, koje izlaze tek u ponoć a danju prebivaju po grobljima. Naši ne mare da se zaodevaju belim čaršavima, a skelet im je obložen mesom. Ali oni su možda opasniji od duša umrlih koje su bar bile krštene, spoznale život, znale šta to znači patiti. Te Nereide iz naših polja čedne su i zle, kao priroda koja čas štiti čas uništava čoveka. Antički bogovi i boginje su zaista mrtvi i u muzejima su samo njihova mermerna tela. Naše nimfe naliče više vašim vilama nego slici koju zamišljate prema

Praksitelu. Ali naš narod veruje u njihovu moć; one postoje kao zemlja, voda i opasno sunce. U njima se svetio leta pretvara u

meso, i zbog toga od njihovog pogleda hvata nesvestica i obamrlost. One izlaze samo u strašni podnevni čas; kao da se kupaju u tajnosti beloga dana. To što seljaci zagrađuju vrata svojih kuća pre nego što prilegnu na popodnevni odmor, to nije protiv sunca, to je protiv njih; te zaista kobne vile jesu lepe, nage, donose svežinu, ali su opasne kao voda s kojom se ispija klica groznice; oni koji su ih videli venu lagano od želje i čežnje; oni koji su imali smelost da im priđu, postaju nemi za ceo život, jer običnom čoveku ne srne biti odata tajna njihovog ljubljenja. Dakle, jednog julskog jutra dve ovce čiče Panegiotisa počеше da ku-njaju. Bolest se brzo proširi na najlepša grla iz stada, i kvadrat utabane zemlje pred kućom uskoro se pretvori u prihvatilište za pomahni-talu stoku. Panegiotis krenu sam, po najvećoj vrućini, po najvećem suncu, da traži veterinara koji živi na padini brda Sv. Ilije, u jednom seocetu priljubljenom uz more. U sumrak, još se ne beše vratio. Briga Panegiotisovog oca pređe sa ovaca na sina; uzalud pretražiše okolna polja i doline; svu noć su se žene iz bratstva molile u seoskoj kapeli koja je bila samo obični ambar osvetljen desetinama sveca, što je stvaralo utisak da će tog trenutka ući Marija da donese na svet Isusa. Sutradan uveče, u vreme predaha kada ljudi posedaju na seoskom trgu uz šoljicu kafe, čašu vode ili kašičicu slatkoga, vrati se Panegiotis, preobražen kao da je kroz samu smrt prošao. Oči su mu se iskrile, ali beonjače i ženice kao da behu progutale dužicu; ni dva meseca malarije ne bi ga toliko ožuteli; osmeh, pomalo gadljiv, krivio mu je usne sa kojih se više nije čula nikakva reč. No, ipak, još nije bio sasvim nem. Isprekidani slogovi odvajali su se od usana kao poslednje krkljanje umirućeg kladenca:

– Nereide . . . Dame . . . Nereide . . . Le-pe . . . Nage . . . Zanosno . . . Plave . . . Sasvim plave kose...

To su bile i jedine reči koje izvukoše od njega. Više puta, u danima koji naiđoše, čuli su ga kako sebi tiho ponavlja: „Plave kose . . . Plave“, kao da miluje svilu. I onda se i to završi. Oči mu izgubiše sjaj; ali njegov pogled, izgubljen i ukočen, dobi neka čudna svojstva: sunce posmatra ne trepćući; možda nalazi zadovoljstvo u tome da posmatra predmet zaslepljujućeg plavetnila. Bio sam u selu prvih nedelja njegovog bunila: ni groznice, ni bilo kakvog znaka sunčanice ili napada. Roditelji su ga vodili u čuveni manastir u susedstvu da iz njega isteruju đavola: prepustio se, blago, kao bolesna ovca, ali ni crkveno pojanje, ni kađenje tamjanom, ni čudotvorni obredi seoskih baba ne mogaše mu isterati iz krvi lude nimfe boje sunca. Prvi dani njegovog novog stanja prođoše u neprestanim odlascima i dolascima: neumorno se vraćao na mesto gde se zbila pričina: ima tamo jedan izvor na koji pokadšto navraćaju ribari da se snabdeju slatkom vodom, jedna ulegnuta dolinica, jedan smokvik od koga staza silazi prema moru. Ljudi su verovali da su u kržljivoj travi otkrili lake tragove ženskih stopala, mesta na kojima je ulegla pod težinom tela. Sve je bilo kao prizor: mlaz sunčane svetlosti kroz senku smokava, koja i nije senka, već samo zeleniji i blaži oblik svetlosti; mladi seljanin uznemiren smehom i ženskim povicima kao lovac lepetom krila; božanske device izdignutih ruku na kojima plave malje presreću sunce; senka lista koja klizi po nagom truhu; svetla dojka, čiji se vršak otkriva kao ružičast a ne ljubičast; poljupci Panegiotisovi od kojih su mu usta bila puna kose koja je ostavljala ukus meda; želja mu se gubila među belim bedrima. Isto kao što nema ljubavi bez zasene srca, nema ni prave

žudnje bez očaranosti lepotom. Sve ostalo nije ništa drugo do mehaničko funkcionisanje, kao žeđ i glad. Nereide su mladom bezumniku otvorile put u ženski svet toliko različit od sveta devojaka sa ostrva koliko se i one same razlikuju od ženki životinja; one su mu donele opijenost nepoznatim, iznurenost čudom, blistave ubode sreće. Priča se da ih nikada nije prestao sretati, u toplim časovima kada te lepe utvare juga lutaju u potrazi za milovanjima; čini se da je sve zaboravio, pa čak i lik svoje zaručnice, od koje se okreće kao od kakve prosjakinje; za popovom ženom pljuje kada prođe, koja je dva meseca plakala pre nego što se utešila. Da bi ga uvukle u svoju igru, nimfe su ga začarale načinivši od njega beslovesno biće. Više ne radi; ne vodi brigu ni o mesecima ni o danima; postao je prosjak, tako da uvek ima da pojede koliko mu treba. Luta tako, izbegavajući prometne puteve; zavlaci se u polja i jelove šume u podnožjima samotnih bregova; i priča se da jasminov cvet ostavljen na zidu od suhog kamena, ili beli kamičak podno nekog kipra, za njega znači poruku iz koje čita mesto i čas budućeg sastanka sa vilama. Seljaci misle da neće ostariti: kao svi koji su dotaknuti činima, uvenuće a da se neće znati ima li osamnaest ili četrdeset godina. Ali kolena mu drhte, duh mu je odlutao bez povratka, a reč se nikada više neće roditi na njegovim usnama: još je Homer znao da oni što spavaju sa zlatnim boginjama vide kako im se troši um i snaga. Ali ja zavidim Panegiotisu. Izišao je iz sveta činjenica da bi ušao u svet iluzija, i dešava mi se da mislim da je iluzija možda oblik koji običan čovek daje najtajnovitijoj stvarnosti.

– Pa dobro, Žane – reče razdražljivo gospođa Demetrijadis – ne mislite valjda da je Panegiotis stvarno video Nereide?

Žan Demetrijadis ne odgovori, sav zauzet time da se pridigne sa stolice i trima strankinjama koje su prolazile uzvratu pozdrav upućen s visine. Te tri Amerikanke, lepo utegnute u haljine od belog platna, mekanim korakom koračahu obalom natopljenom suncem, u pratnji starog nosača koji se gurio pod teretom namirnica kupljenih na tržnici; i, kao tri devojčice na izlasku iz škole, i one se držahu za ruke. Jedna od njih je išla gologlava, s grančicom mirte u riđoj kosi, druga je nosila ogromni meksikanski šešir od slame, dok je treća, poput seljanki, nosila pamučnu maramu, a naočare za sunce sa crnim staklima zaklanjale su je kao maska. Te tri mlade žene behu se nastanile na ostrvu gde su kupile kuću sagrađenu daleko od prometnih puteva; noću su pecale na trozubac iz vlastite barke, a u jesen su lovile šljuke; nisu se ni s kim družile, čak nisu imale ni poslugu iz straha da neku služavku ne uvedu u intimnost svog života; osamile su se kao divljaci da bi izbegle ogovaranje, od koga su možda više volele klevetanje. Uzalud pokušah da uhvatim pogled koji je Panegiotis bacaio na te tri boginje; njegov pogled ostade neodređen i ugašen: očigledno, nije prepoznavao svoje Nereide obučene kao žene. Odjednom, on se saže, gipkim i kao životinjskim pokretom, da bi podigao novu drahmu ispalu iz naših džepova i ja na grubom vlaknu vojničke bluže, koju je nosio obešenu o rame, zakačenu za uprtače, spazih jedinu stvar koja je mome ubeđenju mogla dati nemerljiv dokaz: svilastu vlas, finu vlas, zalutalu vlas nečije plave kose.

NAŠA-GOSPA-OD-LASTAVICA

Kaluđer Terapion je u svojoj mladosti bio najodaniji učenik velikog Atanazija; bio je grub i strog, a blag samo prema onima u kojima nije naslućivao prisustvo đavola. U Egiptu je vaskrsavao i posvećivao mumije; u Bizantu je ispovedao careve; u Grčku beše došao doveden nekim snom, u nameri da u ovoj zemlji, još uvek potčinjenoj Panovim čarolijama, isteruje đavole. Raspaljivao se od mržnje pri pogledu na sveto drveće o koje su seljaci, oboleli od groznice, vešali krpe da se umesto njih tresu pri svakom dašku vetra, na faluse pobodene po poljima da zemlju primoraju da dadne letinu i na glinena božanstva zavučena u udubine zidova i ukopine izvora. Svojim rukama beše izgradio kolibicu na obali Kefiza, pobrinuvši se da ugradi samo osvećeni materijal. Seljaci su delili s njim svoju oskudnu hranu, ali, iako su svi ti ljudi bili iznureni, bleđi, i obeshrabreni gladovanjima i ratovima koji su se sručili na njih, Terapion ne uspevaše da ih okrene ka nebu. Obožavali su Isusa, sina Marijinog, u zlato obučenog kao sunce izlazeće, ali uporno srce ostajaše im verno božanstvima koja se skrivaju u drveću ili izlaze iz uzburkanih voda; svake večeri ostavljali su pod platan namenjen nimfama karličicu mleka od jedine koze koju još imahu; momci su se u podne zavlačili pod žbunove drveća da vrebaju te žene sa očima kao od oniksa koje se hrane majčinom dušicom i medom. One su svuda šarale, kćeri te tvrde i suve zemlje gde ono što se na drugoj strani razbija u maglu ovde odmah dobija oblik i čvrstinu stvarnosti. Tragove njihovih

koraka nalažahu u omekloj zemlji oko češama, a belina njihovih tela sjedinjavala se izdaleka sa svetlucanjem stena. Dešavalo se, čak, da obogaljena Nimfa preživi u nekoj slabo otesanoj gredi koja podupire krov, i, noću, moglo se čuti kako cvili ili peva. Gotovo svakoga dana, zamađijana stoka gubila se u planini, i tek mesecima kasnije nalazili su samo gomilu kostiju. Čarobnice su uzimale decu za ruku i vodile ih da igraju na ivicama provalije; njihove lagane noge ne dodirivahu zemlju, ali ponori su gutali teška mala tela. Ili je, pak, neki momčić, ako bi krenuo njihovim tragom, sletao bez daha u selo, dršćući od groznice, pošto je sa izvorskom vodom ispio i smrt. Posle svake nesreće kaluđer Terapion je pretio pesnicom prema šumi u kojoj se skrivaju Prokletnice, ali seljacima su se i dalje milile te poluvidljive vile, i opraštali su im njihova nedela kao što se oprašta suncu koje rastače mozak luđaka, mesecu koji sisa mleko usnulih majki, i ljubavi od koje se toliko pati.

Kaluđer ih se bojavao kao čopora vučica, i bacale su ga u nespokoj kao gomila bludnica. Nikada ga te lepe utvare nisu ostavljale na miru: noću je na svom licu osećao njihov topli dah kao dah kakve polupripitomljene životinje koja plašljivo lunja po odaji. Ako bi krenuo preko polja noseći pričest bolesnom, čuo je kako mu za petama kucka njihov obesni i isprekidani jareći kas; ako bi mu se desilo, uprkos trudu koji je ulagao, da se uspava za molitvu, dolazile su da ga čedno čupnu za bradu. Nisu pokušavale da ga zavedu, jer im je u onom debelom odelu od sivog sukna izgledao ružan, smešan i star, a ni one, uprkos lepoti, nisu budile u njemu nikakvu nečistu želju, jer ga je njihova nagost odbijala kao bleđa koža gusenice ili glatka košuljica gmizavaca. Ipak, navodile su ga na iskušenje, jer je najzad počeo da sumnja u mudrost božju, koji je

stvorio tolika nepotrebna i štetna stvorenja, kao da je stvaranje neka zlobna igra u kojoj on uživa. Jednoga jutra seljaci zatekoše svog kaluđera kako pbdseca platan namenjen Nimfama, i to ih dvostruko ožalosti, jer se s jedne strane bojahu osvete čarobnica koje će otići odnoseći sa sobom i izvore, a s druge strane taj platan je bacao lepu senku na trg gde su imali običaj da se okupe za igru. Ali ni tu ne uputiše nikakav prekor svetom čoveku, iz straha da se ne pozavade sa Ocem koji je na nebu, i koji daje kišu i sunce. Ućutaše, a to ćutanje samo ohrabri kaluđera Terapiona u njegovim name-rama protiv čarobnica.

Od tada je izlazio samo s dva kremenja skrivena u rukavu i uveče je, krišom, kada na opustelim poljima ne bi više nikoga video, potpaljivao vatru pod starom maslinom u čijem su se crvotočnom stablu, činilo mu se, skrivale boginje, ili je to činio pod mladom krljuštavom jelom čija je smola prolivala zlatne suze. Neka naga pričina izvijala se iz granja i bežala da se sastane sa svojim drugama, nepomičnim u daljini kao preplašene srne, a sveti kaluđer se radovao što je razorio još jedno pribežište Zla. Na sve strane pobadao je krstove, a mlade božanske zverke su uzmicale, bežeći i od senke takve vrste vešala, i ostavljajući oko osvećenog sela uvek sve šire polje tišine i samotnosti. Ali, borba se nastavljala stopu po stopu i na prvim obroncima planine, koja se branila trnovitim kupinjacima i obru-šavanjem kamenja, odakle je mnogo teže iste-rivati božanstva. Najzad, okružene vatrom i molitvom, oslabile usled nedostatka ponuda, lišene ljubavi otkako su seoski mladići počeli da se okreću od njih, Nimfe potražiše sklonište u jednoj pustoju udolini, gde je nekoliko tamnih jela na glinovitom tlu podsećalo na velike ptice koje svojim jakim kandžama zahvataju crvenu zemlju i njišu preko neba hiljade finih vrhova svojih

orlovskih pera. Izvori koji su tu svetlucali pod bezobličnim kamenom bili su suviše hladni da bi privlačili pralje i čobane. Na padini jednog brežuljka nalazila se pećina, do koje se stizalo procepom kroz koji je jedva mogla da se provuče jedna osoba. Od vjkada su se tu Nimfe sklanjale u večerima kada je oluja kvarila njihove igre, jer su se i one, kao i sve šumsko zverinje, bojale grmljavine, a tu su i spavale u noćima bez mesečine. Mladi pastiri su pričali da su se zavlčili u pećinu po cenu večnog spasenja i svežine mladosti, i nisu se mogli napričati o mekanim telima što se jedva naziru u prohladnom mraku i o kosama više naslućenim nego dotaknutim. Za kaluđera Terapiona je ta pećina skrivena u steni bila kao rana na rođenim grudima, i stojeći na ulazu u dolinu, uzdignutih ruku, satima nepomičan, preklinjao je nebo da mu pomogne da uništi i te poslednje opasne božanske ostatke.

Uskoro posle Uskrsa kaluđer okupi jedne večeri najvernije i najmuževnije iz svoje pastve; naoruža ih pijucima i fenjerima; on sam uze raspeće i povede ih kroz splet brežuljaka, u mekanu pomrčinu, rešen da tu mračnu noć iskoristi. Kaluđer Terapion zastade tek na ulazu u pećinu i ne dade nikom od svojih sledbenika da ulazi iz straha da će doći u iskušenje. U gustom mraku čulo se kako žubore izvori. Neki tihi šum je treperio, blag kao povetarac u jeliku; bilo je to disanje usnulih Nimfi, koje su snivale o mladosti sveta, o vremenu kada čovek još nije postojao, i kada je zemlja rađala samo drveće, zveri i bogove. Seljaci zapališe veliku vatru, ali stena se time nije mogla sagoreti; kaluđer im onda naredi da naprave malter i dovuku kamen. Sa prvim zracima zore počеше da grade malu kapelu priljubljenu uz padinu brega, pred otvorom proklete pećine. Zidovi još nisu bili suvi, krov još nije bio postavljen, vrata su nedostajala, ali kaluđer Terapion je znao da

Nimfe neće pokušati da beže preko tog svetog mesta, koje je on već blagoslovio i osvetio. Za svaku sigurnost, u dnu kapele, na mestu gde počinje otvor pećine, beše postavio velikog Hrista naslikanog na krstu sa četiri jednaka kraka, i Nimfe koje znaju samo za osmeh uzmicale su od straha pred tom slikom Stradanja. Prvi zraci sunca plašljivo se protegoše do ulaza u pećinu: čas kada su nesrećnice imale običaj da iziđu, da na lišću obližnjeg drveća uzmu svoj prvi rosni obrok; zatočenice su jecale, preklinjale kaluđera da im pritekne u pomoć i, u svojoj čednosti, obećavale mu da će ga voleti ako im pomogne da pobegnu. Radovi se nastaviše čitav dan, i, do večeri, već su se videle suze kako kaplju iz kamena, čuo se kašalj i promukli krici slični zavijanju ranjenih zveri. Sledećeg dana postaviše krov i ukrašiše ga cvetnim vencem; učvrstiše vrata, i u bravi okrenuše veliki gvozdeni ključ. Te noći umorni seljaci siđoše u selo, ali kaluđer Terapion probde uz kapelu koju je podigao, i potpuno budan uživaše cele noći slušajući jadicovke zatočenica. Iako veoma samilostan – jer mu je bilo žao i crva koji strada pod nogom, i biljčice koju polomi dodirom mantije – sada je bio sličan čoveku koji se raduje što je između dva kamena zazidao gnezdo izleglih guja.

Sutradan seljaci donesoše vapno, izmazaše njime kapelu spolja i iznutra, koja tako poprimi oblik bele golubice šćućurene u nedrima stene. Dva seljaka, manje plašljiva od ostalih, zađoše u pećinu da izbele njene vlažne zidove, da bi izvorska voda i pčelinji med prestali da kaplju u unutrašnjosti lepe jazbine i tako ubrzali skapavanje vila. Iznurene Nimfe nisu više imale snage da se pokazuju ljudima; jedva su se, tu i tamo, u polumraku nejasno nazirale stisnute usne, dve slabašne ruke koje prekli-nju, ili blede rumenilo dojke. Ili su, s vremena na vreme, prevlačeći grubim

prstima preko neravnina na steni, seljaci osećali pod rukom mekanu i rastresitu kosu, nalik na gospinu vlas koja raste na vlažnim i napuštenim mestima. Slabašna tela Nimfi pretvarala su se u paru, ili su počinjala da se raspadaju u prah kao krila mrtvog leptira; još su jecale, ali trebalo je napregnuti uho da bi se čule te tihe žalopojke; to su u stvari bile samo njihove duše koje su plakale.

Cele sledeće noći kaluđer Terapion nastavi svoju molitvenu stražu na ulazu u pećinu, kao kakav usamljenik u pustinji. Radovao se pri pomisli da će u vreme mladog meseca jadikovke prestati, i da će Nimfe, pomrle od gladi, biti još samo nečista uspomena. Molio se da što pre dođe taj trenutak kada će smrt osloboditi njegove zatočnice, jer je i protiv svoje volje počinjao da ih žali, i ljutio se na sebe zbog svoje slabosti. Niko više nije dolazio gore k njemu; selo mu se činilo tako daleko, kao da se nalazi na drugom kraju sveta; samo je na suprotnoj strani padine video crvenu zemlju, jele, i stazu upola skrivenu pod zlatastim iglicama. Čuo je samo to jecanje koje je postajalo sve slabije, i sve promukliji sopstve-ni glas kojim je ponavljao molitve.

Te večeri na stazi vide neku ženu koja je išla prema njemu. Koračala je oborene glave, malo pognuta; na sebi je imala crni ogrtač i maramu, ali neka tajanstvena svetlost zarila je kroz tamnu tkaninu, kao da se kroz noć nazire jutro. Iako je bila vrlo mlada, bila je ozbiljna, odmerena i dostojanstvena kao veoma stara žena, a njena blagost podsećala je na zreli grozd ili mirisni cvet. Prolazeći kraj kapele, ona se pažljivo zagleda u kaluđera koga to uznemiri u njegovim molitvama.

— Ta staza ne vodi nikuda, ženo — reče joj on. — Otkuda dolaziš?

– Sa Istoka, kao jutro – reče mlada žena. – A šta ti radiš ovde, stari kaluđeru?

– Zazidao sam u ovu pećinu Nimfe koje su trovale ovaj kraj – reče kaluđer – a na ulazu sam podigao kapelu, da ne smeju pobeći kroz nju, jer one su nage, a na svoj način boje se boga. Čekam da pomru od gladi i zime u toj rupčagi, i kada to bude gotovo, božji mir će vladati na zemlji.

– A ko ti kaže da se božji mir ne prostire i na Nimfe kao i na srne i na stado koza? – odgovori mlada žena. – Zar ne znaš da je u vreme Postanja bog zaboravio da podari krila nekim anđelima, koji su pali na zemlju i nastanili se po šumama, pa su od njih nastale Nimfe i Panovi? A drugi su otišli na neku planinu i postali bogovi Olimpa. Ne obožavaj, kao pagani, neka druga stvorenja na račun tvorca, ali se i ne zaprepasćuj njegovim delom. I u srcu svome zahvali bogu što je stvorio Dijanu i Apolona.

– Moj duh se ne diže tako visoko – reče ponizno stari kaluđer. – Nimfe uznemiruju moju pastvu i dovode u pitanje njihov spas za koji sam odgovoran pred bogom, i zbog toga ću ih goniti, ako treba, i do pakla.

– I ta će ti revnost biti uračunata, čestiti kaluđeru – reče mlada žena smešeći se. – Ali ne vidiš li načina da nekako usaglasiš život Nimfi i spas svoje pastve?

Glas joj je bio blag kao svirka frule. Uznemireni kaluđer obori glavu. Mlada žena mu položi ruku na rame i reče ozbiljno:

– Kaluđeru, pusti me da uđem u pećinu. Volim pećine i sažaljevam one koji u njima traže прибежиште. I ja sam u jednoj donela svoje dete na svet, a u drugoj sam ga bez straha od smrti predala, da bi kroz Vaskrsenje doživeo drugo rođenje.

Kaluđer se izmače da joj napravi prolaz. Ne oklevajući, ona krenu ka ulazu u pećinu, skrivenom iza oltara. Veliki krst je zagrađivao prolaz; ona ga blago ukloni, kao neku poznatu stvar, i zađe pod svod.

U mraku se začuše pojačani jecaji, pijukanje i kao neko šuštanje krila. Mlada žena je govorila sa Nimfama nekim nepoznatim jezikom, kojim su možda govorile ptice ili anđeli. Malo posle, ponovo se stvori kraj kaluđera, koji nije prestajao da se moli.

– Gledaj, kaluđeru, – reče ona – i slušaj. Slabašan cvrkut dopirao je ispod njenog

ogrtača. Ona razmače krajeve i kaluđer Terapion vide da u naborima haljine nosi stotine mladih lastavica. Zatim širom raskrili ruke, kao žena koja se moli, i pusti ptice da se razlete. I onda glasom jasnim kao zvuk harfe reče:

– Pođite, deco moja.

Oslobođene lastavice poleteše u večernje nebo, opisujući kljunom i krilima nerazumljive znake. Starac i mlada žena ih još malo pratiše pogledom, zatim putnica reče usamljeniku:

– Svake godine će se vraćati ovamo, a ti im daj sklonište u mojoj crkvi. Zbogom, Terapione.

I Marija ode stazom koja ne vodi nikuda, kao žena koja malo mari gde će se putevi završiti, zato što zna kako se može stići na nebo. Kaluđer Terapion siđe u selo, i, sutradan, kada se pope da odsluži službu božju, pećina beše načičkana lastavičjim gnezdima. I svake godine su se vraćale; letele su tamo-amo po crkvi, hraneći svoju mladunčad ili učvršćujući svoje glinene kućice, a kaluđer Terapion je često prekidao molitvu da bi razneženo posmatrao kako se vole i igraju, jer ono što je zabranjeno Nimfama dozvoljeno je lastavicama.

UDOVA AFRODIZIJA

Zvali su ga Crveni Kostis zato što je imao crvenu kosu, zato što je sa vest opteretio dobrom količinom prolivene krvi, a naročito zato što je nosio crveni prsluk kada je drsko silazio na skupove džambasa da nekog prestrašenog seljaka primora da mu za jeftine pare proda najboljeg konja, pod pretnjom da bi ga mogle snaći svakakve iznenadne smrti. Živeo je duboko u planini, na nekoliko sati hoda od rodnog sela, a njegova poslednja nedela, učinjena davno, bila su nekoliko političkih ubistava i krađa desetak mršavih ovaca. Mogao je bez bojazni da siđe u svoju kovačnicu, ali je bio od onih koji više od svega vole ukus slobodnog vazduha i ukradene hrane. A onda su se dogodila dva ili tri obična ubistva i ljudi iz sela krenuše u rat protiv Crvenog Kostisa; progonili su ga kao kurjaka i saterivali kao divljeg vepra. Najzad su ga stigli uoči Sv. Đorđa, i u selo su ga doneli prebačena preko sedla, razrezana grla kao u preklane životinje, a tri ili četiri mlađa čoveka, koje beše uvukao u svoj pustolovni život, završili su kao i on, izbušeni mecima i ubodima noža. Nabijene na vile, njihove glave krasile su seoski trg; tela su im, jedno preko drugog, ležala na ulazu u groblje; seljaci pobednici su slavili, zaštićeni od sunca i mušica spuštenim zastorima; a udova starog popa kojeg je Kostaki ubio pre šest godina na pustom drumu, plakala je u svojoj kuhinji ispirajući čaše koje je pune rakije čas ranije nudila onima što su je osvetili.

Udova Afrodizija obrisa oči i sede na jedinu stoličicu koju je imala, oslanjajući se laktovima o ivicu stola i rukama podnimivši bradu koja je drhtala kao u starih žena. Bila je središte, a od nedelje još ne beše ništa u usta stavila. Tri noći nije ni oka sklopila. Uzdržani jecaji potresali su joj grudi pod naborima crne lanene haljine. Uljuljkivana sopstvenom žalopojkom zadremala je i protiv volje, a onda odjednom skoči i uspravi se: još za nju nije bilo vreme odmora i zaborava. Tri dana i tri noći seoske žene čekale su na trgu, povikavši svaki put kada bi odjek doneo pucanj iz planine; a Afrodizija je uvek izvikivala jače od ostalih žena, kao što se i priliči udovi toliko poštovanog čoveka kakav je bio stari pop koji je već šest godina ležao u grobu. Pozlilo joj je kada su se seljaci trećeg dana u zoru vratili sa svojim krvavim tovarom na premorenoj mazgi, i susede su je morale odvesti u kućicu gde je od početka udovištva živela po strani, ali čim se malo povratila, požurila je da počasti pićem osvjetnike. Još uvek drhtavih ruku i nogu, redom je prilazila svakome od tih što su po sobi širili gotovo nepodnošljivi zadah kože i umora, i kako im nije mogla posoliti otrovom kriške hleba i sira koje im je nudila, morala se zadovoljiti time da kradom otpljune, želeći im da jesenji mesec osvetli njihove grobove.

Bio je to trenutak kada je trebalo da im ispovedi sav svoj život, da smuti njihovu glupost ili opravda najgore sumnje, da im pljune u lice tu istinu koju je bilo i tako lako i tako teško skrivati od njih punih deset godina: svoju ljubav prema Kostisu, njihov prvi susret na jednom džombastom puteljku, pod dudom gde se beše sklonila od grada, i njihovu ljubav koja se u toj olujnoj noći rodila kao blesak munje; povratak u selo, duše uznemirene grizom savesti, ispunjene više strahom nego kajanjem; onu nepodnošljivu nedelju

kada je pokušavala da se mahne tog čoveka koji joj je postao potrebniji od hleba i vode; i drugu posetu Kostisu, pod izgovorom da nosi brašno svekrvi koja je sama u planini čuvala stoku; i žutu suknju koju je u ono vreme nosila, i kojom su se pokrivali, ležeći tako ispod nje kao pod krovom načinjenim od sunčevih zraka, i onu noć kada su se morali sakriti u štali napuštenog turskog konačišta; i mlado granje kestenova koje ih je u prolazu šibalo svojom svežinom; i pogurena Kostisova leđa pred njom, na puteljcima gde je i najmanji življi pokret mogao da uznemiri guju; i brazgotinu koju nije primetila prvog dana, a koja mu je šarala zatiljak; i poglede požudne i sumanute koje je bacao na nju kao na dragocenu ukradenu stvar; i njegovo čvrsto muško telo naviknuto na muku; i njegov smeh koji ju je hrabrio; i način, samo njegov, na koji je, u ljubavi, mucao njeno ime.

Ona ustade i širokim pokretom rastera sa belog zida dve ili tri muve koje su tu zujale. Nesnosne zunzare, otežale od zagađene hrane nisu bile samo dosadna gamad čije se lagano i mekano kretanje moralo podnositi na koži: one su možda sletale i na ono nago telo, na onu krvavu glavu; i one su dodale svoje uvrede udarcima nogu, koje su zadavala deca, i radoznalim pogledima žena. Ah, kad bi se običnim udarcem krpe moglo zbrisati čitavo to selo, sve te babe s jezičinama otrovnim kao osinje žaoke; zbrisati onog mladog popa, pijanog od pričesnog vina, koji je u crkvi grmeo protiv ubice svog prethodnika; i one seljake što su se ostrvili na Kostisovo telo kao bumbari na plod lepljiv od meda. Nisu ni pomišljali da Afrodizija tuguje za drugim, bili su ubeđeni da žali za onim starim popom smeštenim već šest godina na najdostojnijem mestu groblja: nije im mogla doviknuti da za tog nadu-tog pijanca mari koliko i za dasku u dnu bašte.

A opet, i pored hrkanja zbog kojeg nije mogla da zaspi i gotovo nepodnošljivog načina na koji se iskašljavao, bezmalo ga je žalila, tog taštog i lakovernog starca koji se najpre dao prevariti, pa onda i zastrašiti, sa svim sme-šnim preterivanjem kojim ljubomorni izazivaju podsmech: on je dramatičnije njihove ljubavi dodao i element lakrdije. I bilo je slatko daviti popove piliće koje je Kostis odnosio pod kožuhom, u večerima kada se krišom privlačio do prezviterije, a potom za tu krađu optuživati lisicu. Bilo je čak slatko, jedne noći kada je stari ustao probuđen njihovim ljubavnim čavrljanjem pod platanom, nazirati starca kako se naginje kroz prozor, vrebajući svaki pokret njihovih senki na baštenskom zidu, groteskno razdiran između straha od skandala, straha da ga ne pogodi puščano zrno i želje da se osveti. Jedina stvar koju bi Afrodisija imala da prebaci Kostisu, bila je baš ubistvo tog starca, koji je i nevoljno služio kao zaklon njihovoj ljubavi.

Otkako je obudovala niko nije sumnjao u opasne sastanke sa Kostisom u noćima bez mesečine, jedino je njenom uživanju nedostajao začim nekog očevica. Kada su se nepoverljivi pogledi ženturača spustili na otežali stas mlade žene, najviše što su mogle pomisliti bilo je da je popovu udovicu zaveo neki prolaznik--trgovac, neki radnik sa polja, kao da su to ljudi sa kojima bi Afrodisija pristala da legne! A te ponižavajuće sumnje trebalo je prihvatiti radosno i gutati ponos sa još većom pažnjom nego što je suzdržavala mučninu. I kada su je posle nekoliko nedelja ponovo videle, ravna stomaka pod opuštenim suknjama, sve su se pitale šta je to Afrodisija mogla učiniti da se tako lako oslobodi ženskog bremena.

Niko nije posumnjao da je poseta hramu Sv. Luke bio samo izgovor, i da je Afrodisija ostala skrivena na nekoliko vrsta od

sela, u kolibi popove majke koja je sada pristajala da Kostisu gotovi hranu i da mu krpi kožuh. Razlog tome nije bilo staričino nežno srce, već taj što joj je Kostis donosio rakiju. A onda, i ona je dok je bila mlada volela ljubav. I dete je tu i došlo na svet, i tu ga je i trebalo zadaviti između dve slamarice, onako slabo i nago kao tek okoćeno maće, ne pobrinuvši se ni da bude oprano posle rođenja.

Najzad, tu je bilo i ubistvo kmeta koje je počinio Kostisov kompanjon, i mršave ruke voljenog čoveka koje su sve grčevitije stezale staru lovačku pušku, i ona tri dana i tri noći kada se sunce dizalo i zalazilo kao po krvi. I ovo večer, kada će se sve završiti vatrometom veselja za koje su kante s gorivom već dovučene pred grobljanska vrata; Kostis i njegovi drugovi proći će kao one crknute mazge koje polivaju uljem i spaljuju da se ne bi mučili zakopavajući ih, a Afrodiziji je ostajalo samo još nekoliko sunčanih časova i samoće da tuguje za njim.

Ona odiže zaporak i iziđe na uzanu ledinu koja ju je delila od groblja. Nabacana tela ležala su uza zid od nemalterisanog kamena, ali Kostisa nije bilo teško prepoznati; bio je najkrupniji, bio je čovek koji ju je voleo. Neki gramzivi seljak beše mu već skinuo prsluk da se njime podiči nedeljom; mušice su se već lepile za krvave suze na licu; bio je skoro go. Dva ili tri psa lizala su crne tragove po zemlji, zatim su se, dahćući, vraćala da legnu u hladovinu. Uveče, kada sunce prestaje da biva opasno, grupice žena počеше da se okupljaju na tom mestu; proveravale su bradavicu koju je Kostis imao između plećaka. Ljudi su ćušajući nogama prevrtali leševe da bi ono malo odeće što su im ostavili natopili gorivom; onda će otvoriti kante, veseleći se kao berači koji otvaraju bačvu. Afrodizija dotače pocepani rukav košulje koju je

svojim rukama sašila da je pokloni Kostisu kao uskršnji dar, i odjednom spazi svoje ime urezano na podlaktici Kostisove leve ruke. Ako su i druge oči sem njenih pale na ta ne vesto urezana slova duboko u koži, istina će odjednom obasjati sve duhove kao plamen koji će početi da poigrava na grobljanskom zidu. Vide sebe kamenovanu, sahranjenu pod stenama. Ruku, međutim, koja ju je optuživala s toliko nežnosti, nije mogla da otkine, niti je mogla da usija komad gvožđa da izmeni ta slova koja su za nju značila propast. Nije mogla naneti još jednu ranu telu koje je već toliko krvarilo.

Limeni ukrasi načičkani na grobu popa Etjena svetlucali su s druge strane oniskog grobljanskog zida, i taj grbavi brežuljak je odjednom podseti na mastan popov stomak. Kada je ostala udovica, popadiju su premestili u kućerak na dva koraka od groblja: nije se žalila što živi na tako usamljenom mestu gde rastu samo grobovi, jer se Kostis ponekad noću usuđivao da krene tim putem kojim nije prolazila ni živa duša, a grobar koji je stanovao u susednoj kući bio je gluv kao smrt. Grob popa Etjena bio je odeljen od kućerka samo grobljanskim zidom, pa im se činilo kao da svoja milovanja nastavljaju pred očima samog pokojnika. A danas će upravo to usamljeno mesto pomoći Afrodisiji da ostvari plan dostojan njenog života punog mudrolija i opasnosti, i tako ona, odgurnuvši drvenu ogradu rastočenu od sunca, uze grobarev pijuk i lopatu.

Zemlja je bila suva i tvrda, i sa Afrodisije je kapalo mnogo više znoja nego suza. Tu i tamo lopata bi udarila o kamen izazvavši mukli zvuk, ali na tako pustom mestu to nije nikoga uznemiravalo. Celo selo je spavalo posle podnevnog obeda. Najzad začu pod pijukom i tupi udarac o natrulo drvo, i kovčeg

popa Etjena, lomniji od tambure, raspoluti se pod udarcem, otkrivajući ono malo kostiju i zgužvanog epitrahilja koji su ostali od starca. Afrodisija sve to sabra na gomilicu koju pažljivo odgurnu u dno kovčega, i onda telo Kostisovo, držeći ga pod miškama, prevuče do groba. Nekadašnji ljubavnik bio je viši od muža za glavu, ali kovčeg je trebalo da bude dovoljan za obezglavljenog Kostisa. Kad sve obavi, Afrodisija spusti poklopac, nabaca ponovo zemlju na grob, prepokri sveže prekopavani brežuljak vencima nekada kupljenim u Atini na trošak parohije, i izravna prašinu na putanji po kojoj je vukla mrtvaca. Na hrpi kraj ulaza u groblje sada je falilo jedno telo, ali seljaci neće valjda preturati po grobovima da bi ga našli.

Sede sva zadihana, ali gotovo odmah ustade, jer joj se beše dopalo do sahranjuje. Kostisova glava je još uvek bila gore, izložena uvredama, nabijena na vile, na onom mestu gde selo ustupa mesto stenama i nebu. Ništa nije bilo gotovo sve dok ne završi svoj pogrebni obred, i trebalo je požuriti da se iskoriste žarki časovi dok ljudi pozatvarani u kućama još spavaju, prebrojavaju drahme, vode ljubav i napolju ostavljaju slobodan prostor suncu.

Zaobišavši selo, ona krenu naviše uzbrdicom kojom je malo ko išao. Mršavi psi dremali su u hladovini ispod pragova; Afrodisija ih je u prolazu ćuškala nogom, istresajući bes koji nije mogla utoliti na njihovim gospodarima. Zatim, kada se jedna od tih životinja diže sva nakostrešena, skičeći otegnuto, morade da zastane da bi je smirila blagim recima i milovanjem. Vazduh je palio kao usijano gvožđe, i Afrodisija namače maramu na čelo, jer nije smela dozvoliti da je sažeže pre nego što obavi posao.

Puteljak izbi najzad na svetao kružni proplanak. Nešto više nalazile su se samo litice izrovane špiljama u koje su jedino zalazili očajnici kao Kostis, i od kojih su grubim glasom seljaci odvrćali pridošlice čim bi im se učinilo da kreću na tu stranu. Iznad njih samo orlovi i nebo, čije su staze poznavale jedino te ptice. Kostisova glava i glave njegovih drugova nabijene na kočeve kezile su se kako samo mogu mrtvi da se keze. Kostis je stisnuo usne kao da rešava nešto što nije imao vremena da reši za života, kao da odlučuje o kupovini konja ili o učeni. I jedino njega od cele družine smrt ne beše mnogo izmenila, jer je on uvek i bio bled. Afrodisizija povuče Kostisovu glavu i pri tom se začu šum nalik na onaj kada se čepa svila. Mislila je da je sakrije zakopavši je u zemljani pod svoje kuhinje, ili možda u neku od onih pećina čije je tajne samo ona znala. Milovala je taj ostatak, govoreći mu da su sada spašeni.

Ode da sedne pod platan koji se nalazio izvan sela, na zemlji starog Bazila. Pod njenim nogama stene su se naglo obrušavale prema ravnicima, a zemljište obraslo drvećem podsećalo je na tepih od mahovine. Sasvim u dnu, između dva planinska useka, naziralo se more, i Afrodisizija razmišljaše o tome da sada ne bi na kolenima njihala okrvavljenju glavu, da je uspela da nagovori Kostisa da otplovi na njegovim talasima. Njena tuga, uzdržavana od početka nesreće, provali u žestokim jaucima. S laktovima na kolenima, ruku priljubljenih uz vlažne obraze, puštala je da joj suze kaplju na lice mrtvaca.

– Eheej, lopove, popadijo, šta tražiš tu u mome voćnjaku?

Stari Bazil, sa srpom i štapom u ruci, nadnosio se s puta, i njegov ljutiti i nepoverljiv izgled samo ga je činio još sličnijim strašilu. Afrodisizija skoči, pokrivajući glavu keceljom.

– Ukrala sam ti samo malo senke, čiča-Bazile, malo senke da rashladim glavu.

– A šta to kriješ u kecelji, lopove, udovico ništačka! Tikvu? Ili lubenicu?

– Sirota sam, čiča-Bazile, i samo sam uzela jednu crvenu lubenicu. Samo crvenu lubenicu sa crnim semenjem . . .

– Daj ovamo da vidim, lažuro, krtice jedna, i vraćaj što si ukrala.

Stari Bazil krenu niz padinu izmahuiuci štapom. Afrodizija jurnu prema provaliji, držeći u rukama krajeve kecelje. Nagib je postajao sve strmiji, staza sve klizavija, kao da je sunce, taman na zalasku, svojom krvlju poprskalo kamenje po njoj. Odavno se Bazil već beše zaustavio, dovikujući iz sveg glasa begunici da se vrati; staza se tu pretvarala u običnu crtu, a crta u kameniti odron. Afrodizija ga je čula, ali u tim isprekidanim recima samo je razumela potrebu da pobegne od sela, od laži, od teške pritvornosti, od duge kazne da jednoga dana bude samo ostarela žena koju više niko ne voli. Jedan kamen se najzad odvali pod njenom nogom, odlete na dno provalije kao da joj pokazuje put, i udova Afrodizija potonu u ambis i u suton, odnoseći sa sobom glavu umrljanu krvlju.

OBEZGLAVLJENA KALI

Kali, strašna boginja, luta ravninama Indije.

Nju možete sresti istovremeno i na severu i na jugu, kao što je možete sresti i na svetim mestima i na vašarima. Žene drhte dok ona prolazi; mladi ljudi, šireći nozdrve, izlaze na pragove, a i kmekava deca već joj znaju ime. Crna Kali je i strašna i lepa. U struku je toliko tanka da je pesnici, opevajući je, porede sa bananovim drvetom. Ramena su joj zaobljena kao izlazak jesenjeg meseca; grudi nadošle kao pupoljci spremni da probiju; bokovi joj se njišu kao surla mladog slona, a razigrane noge su joj kao mladi izdanci. Usne su joj tople kao život; oči duboke kao smrt. Ogleda se naizmence u bronzi noći, u srebru zore, u bakru sumraka, a u zlatu podneva duboko razmišlja o sebi. Ali njene usne se nikada nisu osmehnule; niska od slonovače obavija joj se oko tankoga vrata, a na licu svetlijem negoli telo krupne oči su joj čiste i tužne. Kali ima lice večno umrljano od suza, blede i pokriveno rosom kao nemirno lice jutra.

Kali je odbačena. Izgubila je svoju božansku kastu zbog toga što se podavala parijama, osuđenicima, a njeno lice koje su ljubili gubavci prekrilo se zvezdastom korubom. Ona leže na svrabne grudi kamilara pridošlih sa severa, koji se nikada ne peru zbog velikih hladnoća; odlazi sa slepcima u postelje pune gamadi, iz zagrljaja bramanaca prelazi u zagrljaje bedni-ka nečiste rase, koji

samo zagađuju svetio i kojima jedino daju da kupaju mrtvace; a Kali, opružena u sjajnoj senci lomača, podaje im se na još mlakom pepelu. Voli i lađare, koji su snažni i grubi; prihvata čak i crnce koji poslužuju u kazbama, bedniji od tegleće marve; trlja glavu o njihova ramena izdrana teretom. Tužna kao žena u vrućici koja ne može da dođe do hladne vode, ide od sela do sela, od raskršća do raskršća, tragajući za istim sumornim nasladama.

Njene male noge pomamno igraju uz pratnju zvečecih alki, ali oči ne prestaju da liju suze, njena pelin-usta ne daju poljupce, njene trepavice ne miluju obraze onih koji je stežu u naručje, a lice joj ostaje večno bledo kao neoskvrnut mesec.

Nekada je Kali, lokvanj savršenstva, prestolovala na nebu Indre kao u unutrašnjosti kakvog safira; dijamanti jutra blistali su u njenom pogledu, a svemir se skupljao ili širio prema otkucajima njenog srca.

Ali Kali, savršena kao cvet, nije ni znala za svoje savršenstvo, i, čista kao dan, nije znala za svoju čistotu.

Ljubomorni bogovi uvrebaše je jedne noći bez mesečine, u jednoj senovitoj kupi, ukraj planete saučesnice. Grom joj odseče glavu. Umesto krvi, iz presečenog vrata šiknu mlaz svetlosti. Njeno predvojeno telo, koje duhovi baciše u ponor, otkotrlja se na dno pakla gde pužu i cvile oni koji nisu videli ili nisu prihvatili božansko svetio. Hladan vetar zaduva, zgusnu sjaj koji poče da se otkida s neba; beli pokrov nataloži se povrh planina, pod zvezdanim prostranstvima gde nastade noć. Bogovi-čudovišta, bogovi-zveri, bogovi mnogoruki i mnogonogi, slični točkovima

koji se vrte, jurnuše kroz tminu, zaslepljeni svojim oreolima, i unezvereni besmrtnici zažališe svoj zločin.

Skrušeni bogovi siđoše sa Krova Sveta u ambis pun dima po kome gamižu oni što su nekada bili. Prođoše kroz devet čistilišta; prođoše kraj ćelija od leda i kala gde duhovi mučeni grizom savesti okajavaju grehe koje su počinili, i kraj plamenih tamnica u kojima drugi mrtvi, izjedani zaludnom žudnjom, plaču zbog grehova koje nisu počinili. Bogovi se začudiše što i kod ljudi nalaze tu neiscrpnu maštu Zla, te bezbrojne moći i nemoći uživanja i sagrešenja. Na dnu kosturnice, u jednoj baruštini, odsečena glava Kali plutala je kao lotos, a duga crna kosa širila se oko nje kao korenje na vodi.

Izvadiše pobožno tu lepu beskrvnu glavu i krenuše da traže telo koje ju je nosilo. Neki obezglavljeni trup ležao je na obali. Uzeše ga, staviše glavu na ta ramena i oživeše boginju.

Ali to je bilo telo neke bludnice, ubijene zbog toga što je omela u razmišljanjima jednog mladog bramanca. Beživotna bleđa trupina delovala je čisto. Boginja i kurtizana imale su na levom bedru isti mladež.

Kali, lokvanj savršenstva, ne vrati se više da prestoluje na nebu Indre. Telo, kome je pridodata njena božanska glava, osećalo je čežnju za zloglasnim četvrtima, za zabranjenim milovanjima, za sobama u kojima prostitutke razmišljajući o neotkrivenim bludima vrebaju kroz zelene zastore nailazak mušterija. Ona postade zavodnica dece, izazov staraca, despotska milosnica mladih ljudi, i gradske žene, koje su se zanemarane od svojih muževa osećale kao

udovice, poredile su njeno telo s plamenom lomače. Bila je nečista kao pacovi sa smetlišta i omražena kao poljska lasica.

Krala je srca, kao drob sa tezgji kasapa, dok joj je ljigavi plen mastio ruke kao razmazi meda. Bez spokoja, od Benaresa do Kapilavistu, od Bangalora do Srinagara, Kali je na svome telu vukla obeščašćenu glavu boginje, a njene bistre oči nastavljale su da plaču.

Jednoga jutra u Benaresu, Kali, pijana, grčeci lice od umora, iziđe iz ulice kurtizana. U polju je jedan luđak mirno balio na gomili smeća; ustade kada ona naiđe i krenu za njom. Od boginje ga je delila samo dužina njene senke. Kali uspori korak i pusti ga da joj se približi.

Kada se digao od nje, ona nastavi put ka nepoznatom gradu. Neko joj dete zatraži milostinju; ona ga ne opomenu da se otrovnica, spremna za ujed, izdiže između dva kamena. Neki je bes beše uhvatio protiv sveg živog; kao i želja, istovremena, da to živo uvećava i uništava, utoljujući time svoju žeđ. Viđali su je pognutu po grobljima; kosti su krcale pod njenim zubima kao u lavljim čeljustima. Ubijala je kao ženka insekta koja guta mužjaka; gušila je pod sobom decu koju je rađala kao krmača- koja nalegne na svoju sisančad. One koje je tamanila, dovršavala je igrajući po njima. Sa usana umazanih krvlju širio se teški zadah klanice, ali njeni su zagrljaji tešili žrtve, a toplina njenih grudi činila je da se zaborave sva zla.

Na ivici jedne šume Kali se sreće sa Mudrim.

Sedeo je prekrštenih nogu, sklopljenih dlanova, a izmršavelo telo bilo je suvo kao drvo spremljeno za lomaču. Niko ne bi umeo reći ni da li je mnogo mlad ni da li je mnogo star; oči koje su sve videle bile su jedva primetne pod opuštenim kapcima. Svetlost se oko njega širila kao oreol, i Kali oseti kako se iz dubine njenog bića izdiže osećanje konačnog spokojstva, zastoja sveta, oslobođenja ljudi, dan spokojstva u kome će i život i smrt biti podjednako nepotrebni, Vreme u kome se Sve pretvara u Ništa, kao da je to čisto ništa vilo uzdrhtalo u njoj poput budućeg deteta.

Učitelj velike samilosti podiže ruku da blagoslovi prolaznicu.

– Moja čista glava nakalemljena je na porok, reče ona. Ja i hoću i neću, i patim i uživam, i grozim se života i bojim se smrti.

– Svi smo mi nesavršeni, reče Mudri. Svi smo mi podeljeni, komadići, senke, pričine bez mesa. Svi smo mi vekovima mislili i da plačemo i da se radujemo.

– Ja sam bila boginja na nebu Indre, reče kurtizana.

– Pa ni ti nisi mogla izbeći tok stvari, i ni tvoje dijamantsko telo nije bilo ništa više zaštićeno od nesreće nego tvoje telo od blata i mesa. Može biti, ženo bez sreće, koja obeščašćena lutaš drumovima, da si ti bliže onome što nema oblika.

– Umorna sam, jeknu boginja.

I na to on, taknuvši vrhom prstiju njene crne i pepelom posute pletenice:

– Želja te naučila ništavnosti želje, reče on; žaljenje te naučilo da ne vredi žaliti. Naoružaj se strpljenjem, o Greško, čiji smo deo svi mi, o Nesavršenstvo, zahvaljujući kome savršenstvo postaje svesno sebe, o Besu, koji nisi obavezno večan . . .

TUGA KORNELIJUSA BERGA

Čim se vratio u Amsterdam, Kornelijus Berg poče da odseda u krčmama. Često ih je menjao, seleći se kada bi trebalo da plati, ali slikajući još uvek, ponekad male portrete, onu vrstu slika po narudžbini, a tu i tamo poneki akt za ljubitelje, ili vrebajući po ulicama dobar posao – slikanje firme. Na nesreću, ruka mu je drhtala; naočarima je morao da dodaje sve jača stakla; vino, na koje se beše navikao u Italiji, ubijalo je, zajedno s duvanom, i ono malo sigurnosti pokreta kojom se još uvek hvalisao. Jedio se, odbijao da preda rad, kvario je slike dodavanjem ili struganjem boje, i najzad je prestao da radi.

Provodio je duge časove u pivnicama zadimljenim kao savest pijanaca, gde su mu nekadašnji Rembrantovi učenici, njegovi stari drugovi, plaćali da pije, nadajući se da će im pričati o svojim putovanjima. Ali sunčane zemlje po kojima je Kornelijus vukao svoje kičice i boje bile su manje jasne u njegovim sećanjima nego u njegovim planovima za budućnost; i više nije umeo, kao u mlađim danima, da priča dobre dosetke na koje bi ženska služinčad prskala u smeh. Oni koji su se sećali nekadašnjeg bučnog Kornelijusa, čudili su se što ga vide tako ćutljivog; jedino mu je pijanstvo razvezivalo jezik; ali tada je držao nerazumljive govore. Sedeo je, licem okrenut prema zidu, sa šeširovom preko očiju, da ne gleda publiku od koje mu se, kako je govorio, gadilo. Kornelijus,

stari slikar portreta, koji je dugo stanovao u jednom rimskom potkrovlju, proveo je sav život proučavajući ljudska lica; a sada se razdražljivo okretao od njih; išao je čak dotle da tvrdi kako ne voli da slika životinje, jer ove mnogo liče na ljude.

Kako se gubilo ono malo talenta što je ikada posedovao, tako se činilo da se javlja genijalnost. Smeštao se tada pred stala k na svojoj neurednoj mansardi, stavljao kraj sebe neki lep, redak i skup plod, koji je trebalo što pre preneti na platno da blistava kora ne izgubi svežinu; ili je uzimao običan kotlić, ili kakve otpatke. Žućkasta svetlost ispunjavala je sobu; kiša je čedno prala prozore; svuda je bilo vlage, koja je sočnu narandžu pretvarala u kvrgavu loptu, potklobučivala škripave podove, zatamnivala sjaj bakarnog kotlića. Ali brzo je odlagao kičicu; ukočeni prsti – nekada onako brzi da po narudžbini naslikaju opružene Venere i plavobrade Isuse koji blagosiljaju nugu dečicu i obučene žene – odbijali su da prenesu na platno onaj dvostruki sloj vlage i sjaja koji natapa stvari i zamagljuje nebo. Dodirujući stvari koje više ne slika njegove izobličene ruke izražavale su svu potrebu za nežnošću. U tužnoj amsterdamskoj ulici sanjao je o poljima treperavim pod rosom, lepšim nego obale Anija u sumraku, ali pustim, suviše svetim za čoveka. Taj starac, koji kao da je bubrio od bede, izgledao je zahvaćen vodenom bolešću srca. Kornelijus Berg, koji bi tu i tamo sklepaio poneku bednu sliku, u svojim snovima bio je ravan Rembrantu.

Sa preostalim članovima porodice nije obnavljao vezu. Neki su ga rođaci zaboravili, drugi su se pravili da ga ne prepoznaju. Jedini koji ga je još pozdravljao bio je stari Sendik de Harlem.

Celo jedno proleće radio je u njegovom malom, čistom i umivenom mestu, gde su mu poverili da u crkvi naslika lažnu

oplatu na zidovima. Uveče, po završenom poslu, nije odbijao da svrati do tog starca blago zaglupljenog kolotečinom ravnomernog života, koji je živeo sam, prepušten nežnoj brizi jedne služavke, i koji se ništa nije razumevao u umetnost. Napredovao je sa radom u crkvi; u baštici, pored kanala, ljubitelj lala čekao ga je među cvećem. Kornelijus se nije ni najmanje zanimao za te bezvredne lukovice, ali je bio vešt da razazna najmanje pojedinosti u obliku, najmanju nijansu boje, i znao je da ga stari Sendik poziva samo da bi čuo njegovo mišljenje o nekoj novoj vrsti. Niko nije umeo recima izraziti beskrajnu raznolikost belog, plavog, ružičastog i ljubičastog. Nežne i jedre, plemenite krunice nicale su iz masne i crne zemlje: samo je miris vlage, koji se dizao sa zemlje, lebdeo nad cvetanjem bez mirisa. Stari Sendik je uzimao saksiju na kolena, i, držeći stabljiku između dva prsta, kao oko struka, nudio, bez reči, nežno čudo da mu se dive. Malo su govorili: Kornelijus Berg je svoje mišljenje izražavao klimanjem glave.

Toga dana Sendik je bio srećan zbog uspeha koji se ne postiže često: cvet, beo i modrikast, imao je pruge gotovo kao ženica. Osmatrao ga, vrteo na sve strane, i onda ga položi kraj nogu:

– Bog je, reče on, veliki slikar. Kornelijus Berg ne odgovori. Tihi stari čovek nastavi:

– Bog je slikar celog sveta. Kornelijus Berg posmatraše naizmenično

cvet i kanal. Sumorno olovno ogledalo odražavalo je samo leje, zidine od opeke i rublje, ali stari umorni skitač video je u njemu nejasno čitav svoj život. Ponovo je video crte nekih likova zapažene tokom dugih putovanja, slut-njivi Orijent, raspojasani Jug, izraze lakomosti, gluposti ili divljaštva zabeležene pod tolikim nebeskim svodovima, uboga skloništa, stidne bolesti,

obračune noževima na kafanskim pragovima, suvo lice zajmodavaca na zalog i lepo puno telo svog modela, Frederika Gertsdohtera, opruženo na anatomskom stolu Medicinskog fakulteta u Frajburgu. Zatim, javi se još jedna uspomena. U Konstantinopolju, gde je za izaslanika Ujedinjenih pokrajina slikao portrete sultana, imao je priliku da se divi jednom drugom vrtu sa lalama, radosti i ponosu jednoga paše koji je očekivao od slikara da ovaj ovekoveči, u tome kratkom savršenstvu, njegov cvetni harem. U jednom mermernom dvorištu sakupljene lale treperile su i šumile, reklo bi se, jarkim i nežnim bojama. Sa jednog zdenca pevala je ptica; vrhovi čempresa zabadali su se u razvodnjeno plavo nebo. Ali rob koji je po naređenju gospodarevom pokazivao strancu sve te kraso-te bio je ćorav i na nedavno izgubljenom oku skupljale su se muve. I tada, smičući naočare,

on reče:

- Bog je slikar celog sveta. I onda, s gorčinom, i tiše:
- Kakva šteta, gospodine Sendik, što se bog nije ograničio samo na to da slika pejzaže.

KRAJ MARKA KRALJEVIĆA

Posmrtno su zvonila zvona u gotovo nepodnošljivo plavom nebu. Čula su se još jače i zvonkije nego drugde, kao da bi, u ovoj zemlji što leži na iskraju neverničkih krajeva, htela što glasnije da potvrde da je njihova zvonjava hrišćanska, i da je hrišćanin taj mrtvac kojeg će pokopati. Ali dole, u belom gradu sa stešnjenim dvorištima, sa ljudima pričučnulim u senkama, čula su se samo pomešana sa uzvicima, pozivima, blejanjem jagnjadi, njištanjem konja i njakanjem magaraca, ponekad sa unjkanjem i molitvama žena za spas nedavno ispraćene duše, ili sa smehom neke lude koju narodni bol nije zanimao. U kujundžijskoj četvrti njihov zvon je nadjačavala lupa čekića. Stari Stevan, koji je sitnim kratkim udarcima pažljivo dovršavao grlić ibrika, vide kako se raskriljuje kraj platna koje je zastiralo ulaz. Malo više topline i oniskog sunca kasnog poslepodneva hrupiše u mračnu radnju. Njegov prijatelj Andrej uđe kao u svoju kuću i skrsti noge na kraju čilima.

- Znaš da je Marko mrtav? Bio sam tamo, reče on.
- Rekoše mi mušterije da je mrtav, odgovori stari ne odlažući čekić. Kad baš imaš želju da pričaš, pričaj dok radim.
- Imam prijatelja koji posluhuje kod Marka. Na praznik pušta i mene da služim za stolom: uvek se makne neko dobro parče.
- Danas nije praznik, reče stari, milujući bakarni grlić.

– Nije, ali kod Marka se uvek jede dobro, čak i radnim danom, pa i kada se posti. I za trpezom uvek ima puno ljudi; ostareli bogalji pre svih, oni koji neumorno pričaju o podvizima učinjenim na Kosovu. Ali svake godine ih dolazi sve manje, i ne samo godine nego i svakog godišnjeg doba. A danas Marko beše sazvaio i poznate trgovce, dostojanstvenike, seoske starešine, od onih što žive u planini, tako blizu Turaka da se strelom mogu dobaciti preko potoka koji teče između stena i kojim, kada u leto presahne voda, teče krv. Sve je to bilo zbog pohoda koji se spremao, kao i svake godine, da se pootima ždrebad i turska stoka. Služila su se dobra jela u kojima se nije štedelo na začinima; teška i masna, klizila su iz ruku. Marko jede i pije za desetoricu, a priča još više nego što jede, a smeje se i pesnicom udara više nego što pije. S vremena na vreme ih je razvađao, kada bi se dvojica unapred zbog plena posvađali.

„I kad smo ih mi, što poslužujemo, polili vodom da se umiju i ubrišu ruke, on je izišao u prostrano dvorište puno sveta. U selu je poznato da ostatke hrane deli svakome ko je hoće, a ostaci ostataka odlaze psima. Većina ih donese činiju, veću ili manju, zdelu, ili kakvu kotaricu. Marko ih gotovo sve zna u glavu. Niko se kao on ne seća lika i imena, niti kao on ume da pravo ime veže za pravi lik. Jednome, na štakama, govorio je o vremenu kada su se zajedno borili protiv bega Konstantina; jednom šlepom sviraču na citri otpevao je prvi stih pesme koju je ovaj sastavio u njegovu čast kada je bio mlad; jednu staru ružnu ženu uhvatio je za bradu i podsetio je da su nekada delili postelju. Ponekad je uzimao čitav cerek ovce sa činije i nudio ga nekome, govoreći: ‚Jedi!‘ Eto, bilo je kao i svakog dana.

Kad odjednom, Marko dođe do nekog starčića koji je sedeo na klupi, i kome su kratke noge visile.

„A ti, reče on, zašto ti nisi doneo zdelu? Tebe ne znam ni ko si ni kako se zoveš.“

„Jedni se zovu ovako, drugi se zovu onako, reče starčić. To nije važno.“

„Ni u glavu te ne poznajem, reče Marko. Možda zbog toga što izgledaš kao i svi drugi. Ne volim neznance, ni prosjake koji ne prose. A da slučajno ne uhodiš za Turke?“

„Ima ih koji kažu da stalno uhodim, reče starčić. Ali varaju se: puštam ljude da rade šta hoće.“

„I ja isto, i ja volim da radim što mi se hoće, zaurla Marko. Nikako mi se ta tvoja glava ne sviđa. Napolje odavde!“

I on ga potplete nogom, kao da bi ga oborio s klupe. Ali starčić kao da beše od kamena. Ili ne; nije izgledao čvršći od drugih; noge su mu i dalje mirno visile ali činilo se kao da ga Marko nije ni takao.

I kada ga Marko zgrabi za ramena da ga podigne, opet isto. Stari samo odmahivaše glavom.

„Ustaj i bori se kao čovek“, podviknu Marko, sav crven u licu.

Starčić ustade. Stvarno je bio mali; Marku je dosezao tek do ramena. Ostade tako, ništa ne čineći i ništa ne govoreći. Marko se baci na njega mlateći rukama. Samo što ti udarci nekako nisu pogađali starčića, a Markove se pesnice, začudo, obojiše krvlju.

„Vi ljudi, viknu Marko onima iz svoje pratnje, vi se ne mešajte. Ovo je samo moja stvar.“

Ali već je gubio dah. Odjednom, zanese se i tresnu kao stena c ledinu. Kunem ti se da se starčić nije ni pomakao.

„Nezgodno si pao, Marko, reče on. Od ovoga se nećeš podići. Čini mi se da si to znao i pre nego što si počeo.'"

„A pripremio sam pohod na Turke: bilo je, da tako kažem, sve gotovo, zaječa Marko ležeći. Ali bi što bi.'"

„Na Turke ili za Turke? upita starčić. Istina je da si ponekad prelazio od jednih do drugih.'"

„Ženi kojoj sam dohodio, i koja mi je to rekla, uzvрати umirući, odsekao sam desnu ruku. Dao sam i da se pobiju neki sužnji, iako im je bilo obećano . . . Ali, nije bilo samo zla, ako ćemo pravo. Davao sam i popovima; davao sam i sirotinji. . . !"

„Ne počinji da svodiš račune, reče stari. To je uvek ili prerano ili prekasno, i ne služi ničemu. Bolje me pusti da ti podmetnem kožuh pod glavu, da ti ne bude tako teško na zemlji.'"

On skide kožuh sa sebe i učini kako je rekao. Svi su bili toliko zaprepašćeni da niko i ne skoči na starčića. A onda, kada se dobro promisli, neznanac ništa nije ni činio. On krenu prema vratima, koja su bila širom otvorena. Leđa malo pognutih, ličio je više nego ikada na prosjaka, ali na prosjaka koji ne moli ništa. Dva hrta behu vezana kod ulaza; on u prolazu položi ruku na glavu Velikog vranca, koji je bio veoma opasan. Veliki vranac ne pokaza zube. Sada kada se znalo da je Marko mrtav, svi su bili okrenuti prema izlazu, da vide starca kako odlazi. Napolju se drum, kao što znaš, pruža pravo između dva brega, čas naviše, čas naniže, pa onda opet naviše. Već je bio daleko. Samo se videlo da neko korača po prašini, malo vukući noge, u širokim čakširama koje su se motale oko njega, i s košuljom koja je lepršala na vetru. Koračao je brzo za starog čoveka. A nad glavom mu, na sasvim čistom nebu, jato divljih gusaka.

POST-SCRIPTUM

Ovo ponovno izdanje *Istočnjačkih priča*, uprkos mnogobrojnim i čisto stilskim ispravkama, ostavlja ih u suštini onakvima kakve su bile kada su se prvi put pojavile u knjižarama 1938. Samo je kraj priče nazvane *Obezglavljena Kali* ponovo pisan, da bi se podvukli izvesni metafizički pogledi od kojih je ova legenda neodvojiva, i bez kojih, tretirana zapadnjački, ona nije ništa više do neodređena „Raskalašna Indija“. Jedna druga priča, *Zazidani u Kremlju*, davnašnji pokušaj da se na moderan način tretira jedna stara slovenska legenda, izostavljena je kao očito neprilična da bi zasluživala ispravke.

Od deset drugih priča koje ostaju (a naslov *Kaže i priče* možda bi više odgovarao raznolikosti materijala od kojeg su sastavljene), četiri su retranskripcije, koje sam manje ili više slobodno razvila, autentičnih basni ili legendi. *Kako se spasao Vang-Fo* nadahnuta je taoističkom basnom iz stare Kine; *Osmeh Kraljevića Marka* i *Zidanje Skadra* potiču od starih balkanskih balada iz srednjeg veka; *Obezglavljena Kali* proističe iz neispravnog hinduskog mita koji je, interpretiran sasvim drukčije, poslužio Geteu za *Boga i igračicu* i Tomasu Manu za *Zamenjene glave*. S druge strane, *Čovek koji je voleo Nereide* i *Udova Afrodizija* (*Crveni starešina*, u prvobitnom izdanju) imaju za polaznu tačku slučajevne ili sujeverja današnje Grčke, ili bolje reći jučerašnje, jer su pisane između 1932. i 1937. *Naša-Gospa-Od-Lastavica* predstavlja, suprotno tome, ličnu maštu autora,

rođenu iz želje da objasni ljupko ime jedne kapelice u atič-kom kršu. U *Poslednjoj ljubavi Žen-Šija*, lica i okvir priče su pozajmljeni, ne od mita ili legende, već od jednog velikog literarnog teksta iz prošlosti, divnog japanskog romana iz XI veka, *Žen-Ši Monogatari*, romansirke Murasaki Šikibu, koji u šest ili sedam knjiga priča o doživljajima azijatskog Don Žuana velikog stila. Ali, karakterističnom prefinjenošću, Murasaki „zaobilazi“ tako reći smrt svoga junaka i od glave u kojoj Žen-Ši, postavši udovac, odlučuje da se povuče iz sveta, prelazi na onu gde je njegova smrt već gotova stvar. Priča koju smo pročitali ima za cilj, ako ne da ispuni tu prazninu, a ono da nagna na razmišljanje kakav bi to bio kraj da ga je sama Murasaki sastavila. *Kraj Marka Kraljevića*, priča koju sam već godinama nameravala da napišem, sačinjena je tek 1978. Priča ima za polaznu tačku odlomak iz srpske balade koji govori o smrti junaka od ruke nekog neznanca, običnog i zagonetnog prolaznika. Ali, gde sam pročitala ili čula tu priču na koju sam, potom, tako često mislila? To više ne znam, a ne nalazim je ni u onih nekoliko tekstova te vrste koje imam pri ruci, i koji smrt Marka Kraljevića daju u nekoliko verzija, ali ne u toj. Najzad, *Tuga Kornelijusa Berga* (*Lale Kornelijusa Berga*, u nekadašnjem tekstu) napravljena je da bi poslužila kao završetak romana koji je do sada ostao nezavršen. Nimalo orijentalna, izuzimajući dve kratke aluzije na umetnikovo putovanje po Maloj Aziji (a jedna je od njih čak i skorašnji dodatak), ova priča, u stvari, ne pripada ni najmanje zbirci koja joj prethodi. Ali nisam odolela želji da prema velikom kineskom slikaru, koga je sopstveno delo i upropastilo i spasilo, stavim ovog mutnog Rembrantovog savremenika koji melanholično razmišlja o svome.

Podsetimo, za privrženike bibliografije, da je *Obezglavljena Kali* objavljena u „Evropskoj reviji“ 1928, *Vang-Fo* i *Žen-Ši*, po tom redosledu, u „Pariškoj reviji“ 1936. i 1937, a u tim istim godinama 1936–37. *Osmeh Kraljevića Marka* i *Zidanje Skadra* u „Literarnim novostima“, a *Čovek koji je voleo Nereide* u „Francuskoj reviji“. *Kraj Marka Kraljevića* objavljen je u „Novoj francuskoj reviji“ 1978.

by voki